

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Katedra geografie

Tereza HŘEBŘINOVÁ

**Populační dynamika města Nový Bor po skončení
druhé světové války**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Miloslav Šerý, PhD.
Olomouc 2018

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Tereza Hřebřinová (R15374)

Studijní obor: Regionální geografie (RG)

Název práce: Populační dynamika města Nový Bor po skončení druhé světové války

Title of thesis: Population dynamics in the town of Nový Bor after World War II

Vedoucí práce: Mgr. Miloslav Šerý, PhD.

Rozsah práce: 43 stran, 4 vázané přílohy

Abstrakt: Bakalářská práce se zabývá populační dynamikou města Nový Bor po skončení druhé světové války, v rozmezí let 1945–1950. V kontextu celé poválečné populační dynamiky se vymezuje pouze na odsun. S využitím odborné literatury, archivních pramenů a rozhovorů s narátory se snaží vystihnout tento proces z hlediska jeho časového průběhu, analyzuje základní sociálně demografické struktury německy hovořícího obyvatelstva a poskytuje přehled o hlavních směrech odsunu. Práce má sloužit k pochopení charakteru narušení sociálně kulturní kontinuity vývoje území.

Klíčová slova: sociokulturní diskontinuita, populační dynamika, odsun, 1945–1951, Nový Bor

Abstract: The bachelor thesis deals with population dynamics in the town of Nový Bor after the World War II, in the year range 1945–1951. In the context of complex population dynamics the thesis is focused on the expulsion only. The main aim is with the use of specialised literature, archival documentation and narrative interviews to give information about the expulsion timeline, to analyse basic social demographic structures of german speaking part of the population and to provide basic knowledge about main directions of the expulsion. The thesis should provide basic information necessary for understanding the meaning of disrupting social cultural continuity of the local development.

Keywords: sociocultural discontinuity, population dynamics, expulsion, 1945–1951, Nový Bor

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů,
literatury a zdrojů dat.

V Olomouci dne 3.5.2018

.....

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala především svému vedoucímu práce Mgr. Miloslavu Šerému, PhD. za jeho ochotu, trpělivost a čas, který mi věnoval během konzultací. Za věnovaný čas a cenné podněty děkuji také všem ostatním, historikům i pamětníkům, kteří byli ochotní je se mnou sdílet.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza HŘEBŘINOVÁ**
Osobní číslo: **R15374**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Regionální geografie**
Název tématu: **Populační dynamika města Nový Bor po skončení druhé světové války**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je vystihnout poválečný odsun sudetských Němců z území města Nový Bor. Autorka se bude snažit na základě archiválií a rozhovorů s narátory vypracovat co nejvíce komplexní analýzu populační dynamiky města. Součástí práce bude také analýza základních struktur odsunuté německy hovořící populace. Práce by měla sloužit k hlubšímu pochopení intenzity a charakteru sociokulturní diskontinuity vývoje města.

Osnova:

- 1) Úvod, cíle práce
- 2) Rešerše literatury
- 3) Metodika a zpracování
- 4) Historicko-geografický kontext odsunu z Nového Boru
- 5) Dynamika odsunu (průběh, cílové lokality, změny počtu obyvatel)
- 6) Závěr

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání

Rozsah pracovní zprávy: 5 000 - 8 000 slov

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

ARBURG, Adrian von. Tak či onak: Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích. Soudobé dějiny. 2003(3), 253-292.

ARBURG, Adrian von, STANĚK Tomáš. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-67-5.

GERLACH, David. Beyond Expulsion: The Emergence of "Unwanted Elements" in the Postwar Czech Borderlands, 1945-1950. SAGE Publications, 2010, 24(2), 269-293.

JINDRA, Vladislav. Dějiny Nového Boru. Díl třetí, (1918-1945). Nový Bor: Městský úřad v Novém Boru, 2013. 240 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-905263-3-4

SLÁDEK, Milan. Němci v Čechách: Německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946. Praha: PRAGMA, 2002. ISBN 80-7205-901-7.

SPURNÝ, Matěj. Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí: 1945-1960. Praha: Antikomplex, 2011. 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Miloslav Šerý, Ph.D.**

Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: **17. prosince 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2018**

L.S.

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 17. prosince 2017

Obsah

ÚVOD	8
1. REŠERŠE LITERATURY	9
2. METODY ZPRACOVÁNÍ	11
3. HISTORICKOGEOGRAFICKÝ KONTEXT ODSUNU Z NOVÉHO BORU	12
3.1 POLOHA	12
3.2 ZMĚNY NÁZVU	12
3.3 STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE MĚSTA DO ROKU 1930	13
3.4 VÝVOJ OBYVATELSTVA PO ROCE 1930	16
4. DYNAMIKA ODSUNU	18
4.1 PRVNÍ ETAPA 1945–1946: Hlavní fáze	19
4.1.1. STRUKTURA POPULACE PODLE POHLAVÍ	21
4.1.2 VĚKOVÁ STRUKTURA	24
4.1.3 STRUKTURA ZAMĚSTNÁNÍ V JEDNOTLIVÝCH SEKTORECH HOSPODÁŘSTVÍ	25
4.1.4 SMĚR ODSUNU	26
4.2 DRUHÁ ETAPA 1947–1948: Rozptyl do vnitrozemí	27
4.2.1 SITUACE V BORU U ČESKÉ LÍPY	28
4.2.2 STRUKTURA POPULACE A SMĚR VYSÍDLENÍ	29
4.3 TŘETÍ ETAPA 1949–1951: Dodatečný odsun	30
4.3.1 STRUKTURA NĚMECKY HOVOŘÍCÍHO OBYVATELSTVA, KTERÉ POZBYLO ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNÍ OBČANSTVÍ NA ZÁKLADĚ DEKRETU 33/45 SB.	30
4.3.2 OSOBY URČENÉ K ODSUNU ZA ÚČELEM SLOUČENÍ RODINNÝCH SVAZKŮ	33
ZÁVĚR	36
SUMMARY	38
SEZNAM LITERATURY	39
PŘÍLOHY	43

ÚVOD

V rámci České republiky nalezneme velké sociálně demografické rozdíly mezi jádrovými a periferními oblastmi. Skutečnost, že se největší množství periferních oblastí nachází v pohraničních regionech, není náhodná. Jedním z faktorů, které ovlivňují současný stav regionů, je kontinuita sociokulturního vývoje, k jehož narušení došlo v největší míře vysídlením německy hovořící části populace po skončení druhé světové války a jeho osídlováním, především obyvateli nově se budujícího Československého národního státu. Slovanům do pohraničí dopomáhala i vláda, která se snažila naplnit svou vizi o „etnicky čistém pohraničí“ (Spurný 2011, Wiedemann 2016).

Sociokulturní kontinuita vývoje území je jednou z dílčích částí utváření prostorové identity. Tento pojem byl zaveden v rámci geografického směru 20. století, nazývaný Nová regionální geografie, která region začíná chápat jako výsledek sociálních interakcí v prostoru a čase. Formování regionální identity je proces podmíněný vazbou obyvatel k území, na kterém žijí (Chromý 2003, Kučera 2011).

Hlavním cílem práce je vystihnout proces vysídlení německy hovořící populace v letech 1945–1951 z území města Nový Bor. Tato lokalita byla zvolena nejen z důvodu polohy – město se nachází v severních Čechách v blízkosti hranic s německým Saskem – ale také pro tradici budování jednoho dominantního průmyslového odvětví, které by potenciálně mohlo mít vliv na míru nucené emigrace.

Dalším cílem práce je zhodnotit časový průběh odsunu, analyzovat základní sociálně demografické struktury (věk, pohlaví, zaměstnání), a poskytnout přehled o hlavních směrech vysídlení. Výsledek této práce by měl přispět k bližšímu poznání poválečných procesů na území města a tím doplnit historickogeografický výzkum na lokální úrovni.

1. REŠERŠE LITERATURY

Vývoj česko-německých vztahů od roku 1948 zpracoval Milan Sládek (2002) ve své knize *Němci v Čechách*. Vysvětluje zde roli českých Němců při anexi území Sudet Německou říší a vnímání této skutečnosti českým obyvatelstvem. Svou knihu končí odsunem, který zmiňuje okrajově v závěru knihy. Podrobněji jsou proměny česko-německých vztahů i odsun popsány v titulu *Rozumět dějinám* (Beneš 2002).

Procesu vysídlení německy hovořící části populace se detailněji věnuje Staněk (1991, 1993, 1996) ve svých monografiích. Jeho první publikací je *Odsun Němců z Československa 1945–1947* (Staněk 1991), který doplňuje podrobnějším popisem událostí spojených s divokými odsuny v titulu *Perzekuce 1945* (Staněk 1993). Na své první dílo navazuje v publikaci *Německá menšina v českých zemích (1948–1989)* (Staněk 1996). Tyto tři monografie rozvíjí ve spolupráci s Arburgem v edici *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951* (Arburg a Staněk 2010, 2011). V prvním díle s podnázvem *Češi a Němci před rokem 1945: Úvod k edici* Arburg a Staněk (2010) popisují vývoj česko-německých vztahů od podepsání Mnichovské dohody (1938), na který navazují druhým dílem *Duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování* (Arburg a Staněk 2011) o událostech prvních měsíců po skončení války.

Dalšími příklady publikací a studií na tuto tematiku v komplexním pojetí jsou např. Arburg (2003) *Tak či onak*, Čapka, Slezák, Vaculík (2005) *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Gerlach (2010) *Beyond Expulsion*, Spurný (2011) *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, nebo Wiedmann (2016) „*Pojď s námi budovat pohraničí*“. V každém díle se odráží autorovo specifické pojetí tématu, nejvíce se od ostatních odlišuje Staněk ve svých dřívějších dílech. Rozdílem mezi Staňkem (1991, 1993, 1996) a ostatními autory spočívá v zaměření se na proces vysídlování a s ním spojený výzkum situace německé menšiny; na ostatní menšiny nebo etnické skupiny se příliš nezaměřuje. Ty se staly předmětem výzkumu Spurného (2011), který se v rámci znovuosídlování zabývá vývojem jejich vztahů v kontextu nastupujícího socialismu. Podobně jako Spurný (2011) se i Wiedemann (2016) více zaměřuje na zpětné osídlení. Ten se více než vztahy mezi jednotlivými menšinami a etnickými skupinami, zabývá komplexním popisem dosídlovacích a vysídlovacích procesů. Zde je nutné poznamenat, že ačkoliv poslední dva tituly byly zmíněny spíše v kontextu zpětného osídlování, jsou v nich zachyceny oba procesy současně. Arburg (2003) a Wiedemann (2016) se ve svých dílech zmiňují, že mezi již zpracovanými studiemi převažují výzkumy na téma odsunu. Možná se na základě této skutečnosti novější tituly zabývají více zpětným osídlením.

Kromě uvedených komplexně zaměřených děl vznikla řada regionálních studií. Ze starších děl např. Nedomová (1995) *V blízkosti hranic*, ve své studii porovnává situaci měst nacházejících se v odlišných regionech ČR – Českého Krumlova, Teplic a Nového Města nad Metují, nebo Kastner (1996) *Osidlování českého pohraničí od května 1945*, který svou studii zaměřil na mikroregion Ústěcko (Litoměřice). Na příkladu mikroregionu Žluticka se problematikou vysídlení pohraničních oblastí zabývají Kučera a Chromý (2012) ve studii *Depopulation, resettlement and landscape changes in the peripheries of the Czech borderland*. Obě tyto studie si jako lokalitu svého zkoumání zvolily přechodnou oblast mezi periferií a vnitrozemím. Význam a přínos regionálních studií pro další rozvoj komentuje např. Chromý (2004) v publikaci *České pohraničí: bariéra nebo prostor zprostředkování?* (in Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004).

Na Liberecku je nejrozsáhlejším dílem o odsunu *Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu*, jehož autorkou je Bittnerová (2001). Ne Českolipsku se tomuto tématu věnoval např. Otčenášek (2004) v příspěvku *Nucené vystěhování českých Němců z Českolipska (1945–1951)*. Vlastivědný spolek Českolipska ve spolupráci se Státním oblastním archivem a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě vydávají vlastivědný sborník *Bezděz*, do nějž na téma spojené s poválečnou tematikou přispěla např. Blažková (2004) článkem *Mimořádný lidový soud v České Lípě*.

Historii města Nový Bor detailně zpracoval Vladislav Jindra ve své trilogii *Dějiny Nového Boru* (2006, 2010, 2013). Ve svých publikacích popisuje vývoj města od počátku jeho vzniku až do konce druhé světové války v roce 1945. Událostmi spojenými s počátky divokého odsunu z města se zabýval Jan Tichý (2007), který na základě poválečných událostí ze dne 2. 6. 1945 sepsal beletristickou povídku *Třicet dva hodin mezi psem a vlkem*. Materiály použité pro napsání knihy, včetně svědectví přítomných Němců, následně publikoval na internet.

Ačkoliv vznikla uvedená historicky popisná díla na úrovni kraje a Českolipského okresu, doposud chybí podrobná lokální analýza poválečných událostí v období let 1945–1950 na řešeném území. Tato práce by měla sloužit jako prostředek k vyplnění této mezery.

2. METODY ZPRACOVÁNÍ

Pro vznik této práce byly stěžejní vhodně zvolené metody sběru dat, které by poskytovaly co nejkompaktnější obraz o průběhu poválečných událostí na zvoleném území. Jelikož neexistuje jednotná metoda sběru dat, která by umožnila získat data požadovaného rozsahu, platná pro řešené území, bylo nutné kombinovat rešerši odborné literatury a časopisů studiem archivních pramenů a orálně historickým výzkumem.

Nejpodstatnější částí sběru dat bylo studium archivních pramenů, které poskytují veškeré dostupné údaje vypovídající o počtech a struktuře odsunuté populace v lokálním měřítku. Kromě těchto statistických údajů poskytly přehled o celkovém průběhu odsunu prostřednictvím dochovaných administrativních dokumentů. Pro potřeby práce byly využity archivní prameny pocházející ze Státního okresního archivu v České Lípě. Data byla získávána studiem tří inventářů – inventáře Okresního národního výboru (ONV) Česká Lípa, Městského národního výboru (MNV) Nový Bor a Okresního národního výboru (ONV) Nový Bor.

Informace získané prostřednictvím archivu byly následně doplněny rozhovory s narátory, kteří se skládali z rodinných příslušníků německy hovořící části populace podléhající transportu a místních historiků. Tento způsob sběru dat byl zvolen pro rozšíření a doplnění poznatků nabytých studií historických pramenů.

Rozhovory byly primárně vedeny za účelem získání představy o směrech odsunů a aktuálních místech pobytu odsunutého obyvatelstva, sekundárně sloužily k rozšíření perspektivy o událostech, které doprovázely konec války v Novém Boru a následné migrace (ať už dobrovolné či nucené). Rozhovory s historiky měly vnést větší vhled do historických kontextů, případně inspirovat k vyhledávání dalších zdrojů informací. Tato kombinace narátorů vedla k velké nejednotnosti poskytovaných i požadovaných informací, z tohoto důvodu byla zvolena nestrukturovaná forma rozhovoru, která ponechala jak dotazujícímu, tak dotazovanému větší prostor pro vyjádření (Sedláková 2014).

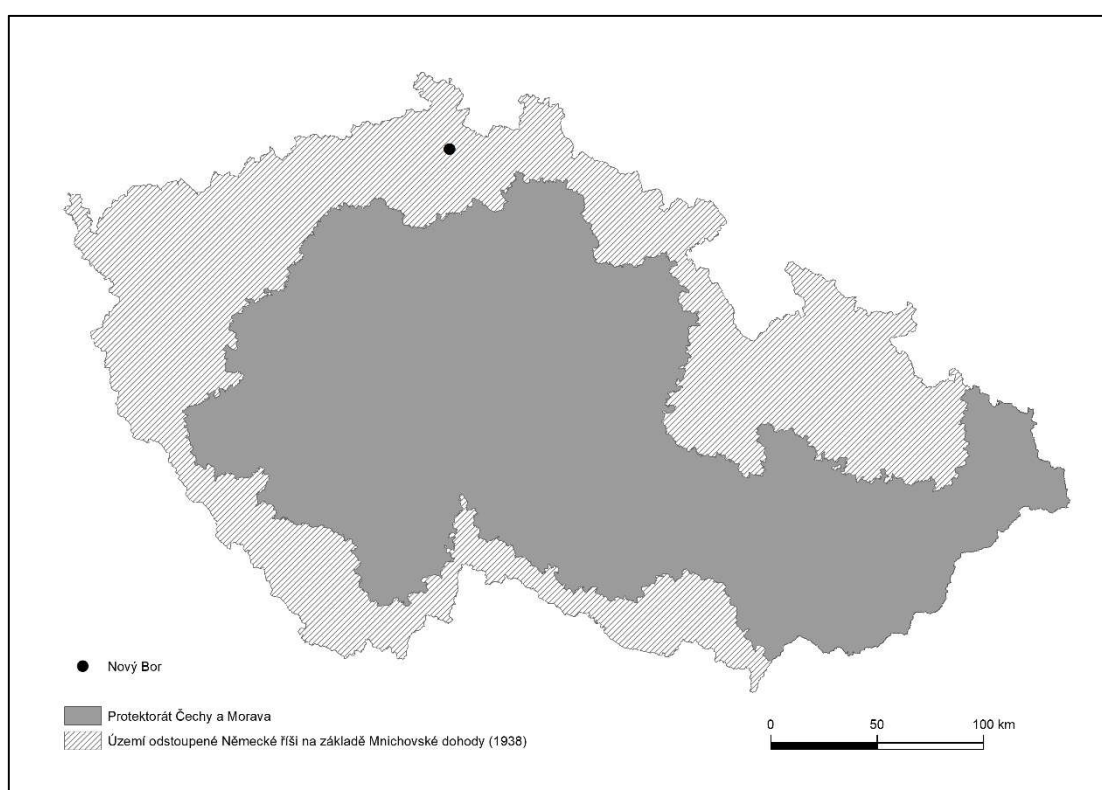
Veškerá získaná data byla následně zdigitalizována, utříděna a vyhodnocena za použití statistických metod využívaných v humánní geografii.

3. HISTORICKOGEOGRAFICKÝ KONTEXT

ODSUNU Z NOVÉHO BORU

3.1 POLOHA

Během druhé světové války byla obec součástí území odstoupeném v rámci Mnichovské dohody Německé říši (Obr. 1). Administrativně náležela Libereckému městskému okresu v kraji Ústí nad Labem, kde společně se soudními okresy Dubá a Česká Lípa spadala pod správu okresu (tzv. Landkreis) Česká Lípa (Sovadina 1998).

Obr. 1 Poloha města Nový Bor v rámci území odstoupeném Německé říši na základě Mnichovské dohody
(zdroj: toulkystomem.cz, ArcČR@500 (2016); vlastní zpracování)

3.2 ZMĚNY NÁZVU

Město, dnes známé jako Nový Bor, několikrát během své historie změnilo své jméno. V době svého založení neslo název „Heyde“, přeložené z německého slova do češtiny znamená „vřesoviště“ (Jindra 2006). Později se setkáváme s počestěným názvem „Hajda“ a jeho německou verzí „Haida“. Během 19. století se začal používat název „Bor“, který byl v roce 1921 upřesněn na „Bor u České Lípy“. Stejný název se používal i v administrativě po skončení druhé světové

války. Během té se používalo německé „Haida“. Současný název „Nový Bor“ město získalo v roce 1948 (Jindra 2013).

Historický vývoj města Boru je úzce spjat s obcí Arnultovice, jejíž původní německý název je „Arnsdorf“. Po sjednocení s Borem během druhé světové války jsou Arnultovice administrativně vedeny jako Bor II (Jindra 2006), později jako městská část Nového Boru.

3.3 STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE MĚSTA DO ROKU 1930

„Heyde“ bylo původně toponymum označující plochu s neobdělávanou půdou poblíž největšího statku nacházejícího se na území vsi Arnsdorf, jejíž vznik se datuje do první poloviny 16. století. Na území tohoto statku se začala na přelomu 17. a 18. století stavět nová osada, která poměrně krátce po svém vybudování začala hospodářsky stíhat ostatní obce v regionu. Tato skutečnost vedla k udělení vesnické samosprávy v první polovině 18. století (Jindra 2006). Zde je nutné poznamenat, že se na území osady Heyde usadili skláři ihned po jejím vzniku. Ve vsi Arnsdorf se jich nacházelo pravděpodobně více. Tato skutečnost vznikla přítomností sklářů v regionu datované až do 14. - 15. století (Jindra 2006).

Dalšímu rychlému rozvoji Heydě pomohla, kromě prosperujícího sklářství, i její poloha. V souvislosti se zlepšováním infrastruktury v tehdejší Habsburské monarchii, měla územím vsi procházet nová silnice spojující Prahu s Rumburkem a tím zlepšit spojení se Saskem. Na základě této skutečnosti se tehdejší vlastník sloupského panství, do kterého spadaly obě vsi, hrabě Kinský, rozhodl požádat vládu ve Vídni o udělení městského práva pro Heydu. I přes skutečnost, že se jeho záměry měly týkat přednostně rozvoje textilního průmyslu, svoji žádost podložil právě se budujícím sklářstvím. Zde je nutné uvést, že v té době nestála ve vsi huť. Sklářství ve smyslu hutní výroby a následného zušlechťování bylo rozvinutější v přilehlých vsích, Heyde pro ně byla exportním střediskem (Jindra 2006, 2010).

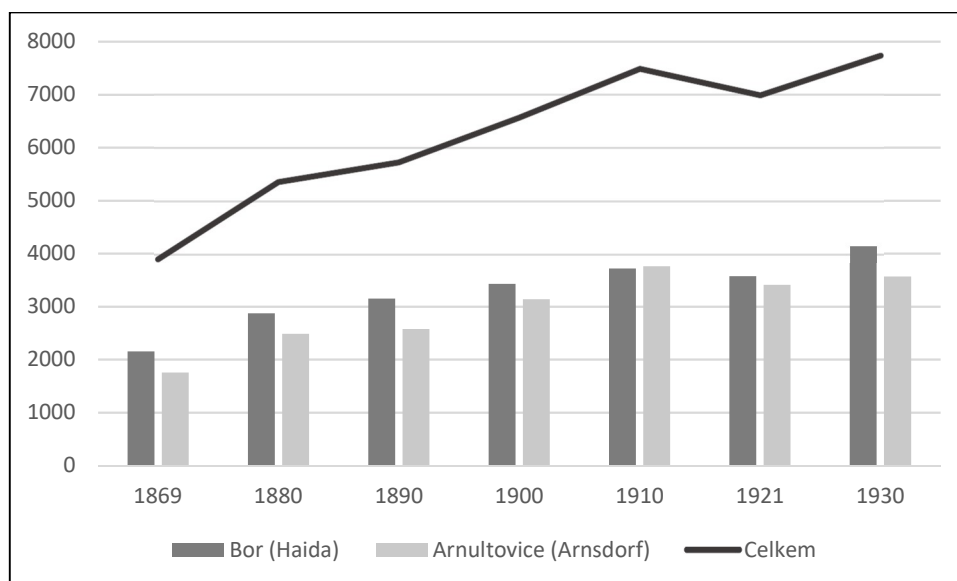
Žádost byla vyslyšena a vsi Heyde byla roku 1757 přiznána městská práva i přes skutečnost, že zde bylo dosud vybudováno pouze 17 domů (Jindra 2006). Obec Arnsdorf a město Heyde se vyvíjely každá samostatně pod vlastní místní správou. K jejich sloučení došlo až v roce 1942 na základě příkazu Župního úřadu v Liberci (Sovadina 1998).

Počet obyvatel během 18. století několikanásobně narostl. Kromě obchodníků, sklářů a textilních dělníků se zde rozvinula i řada dalších profesí, mezi nejpočetněji zastoupené patřilo např. truhlářství. V důsledku Napoleonských válek na počátku 19. století a s nimi související blokádou zabraňující exportu zboží, na kterém Heyde hospodářsky silně závisela (nejvíce v souvislosti s vývozem skla), dochází k hospodářskému úpadku (Jindra 2006), který se začal výrazně měnit až ve druhé polovině 19. století postupným stěhováním sklářských firem z venkova do města. V té době zde došlo mimo jiné k výstavbě sklářské školy a první hutě (Jindra 2010).

Tab. 1. Počet obyvatel obcí Bor (Haida) a Arnultovice (Arnsdorf) v letech 1869–1930

<i>Obec</i>	<i>Rok sčítání</i>						
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930
<i>Bor (Haida)</i>	2156	2874	3149	3429	3719	3574	4158
<i>Arnultovice (Arnsdorf)</i>	1752	2483	2576	3135	3758	3408	3565
<i>Celkem</i>	3908	5357	5725	6564	7477	6982	7723

Zdroj: ČSÚ (2015); vlastní zpracování

Obr. 2 Vývoj počtu obyvatel v obcích Bor (Haida) a Arnultovice (Arnsdorf) v letech 1869–1930

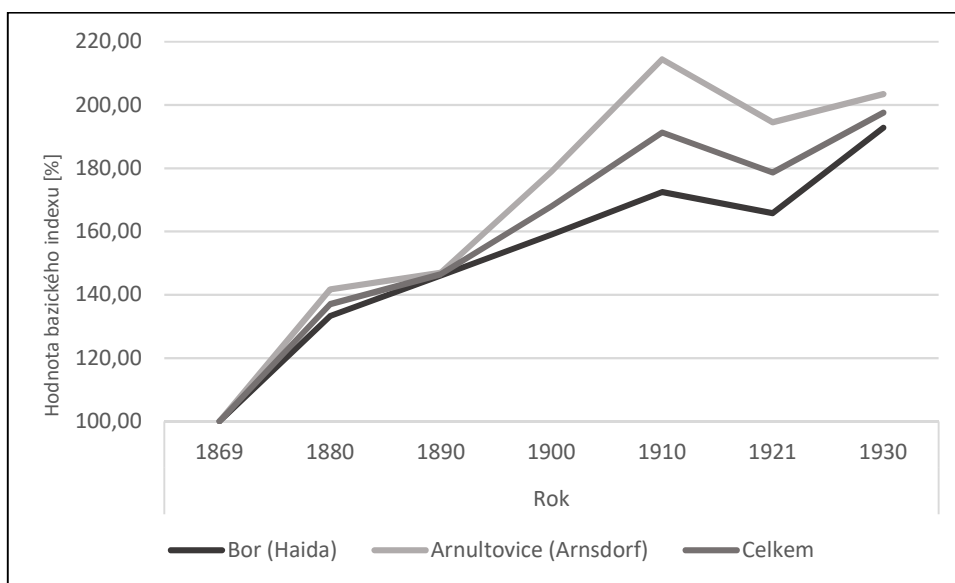
(zdroj: ČSÚ (2015); vlastní zpracování)

Urbanizace druhé poloviny 19. století se promítla i do rostoucího počtu obyvatelstva v obou obcích (Obr. 2). Zlomový okamžik nastává až mezi lety 1910 a 1921, kdy dochází k úbytku obyvatelstva (Obr. 2) v důsledku první světové války. Válka znamenala ztráty i pro hospodářství, protože většina sklářů podléhala branné povinnosti (Jindra 2010).

Mezi lety 1921 a 1930 počet obyvatel opět roste. V obci Arnsdorf byl tento nárůst pouze v řádu desítek, v Boru u České Lípy přibylo několik stovek obyvatel (Tab. 1). Tento rozdíl na lokální úrovni byl pravděpodobně způsoben příchodem kupců skla, kteří byli původem jak z Evropy, tak ze zaoceánských zemí. Tato skutečnost vedla ke vzniku pracovních příležitostí, kterých využili i začínající podnikatelé v oblasti exportu zboží i zušlechťování skla a převedli do Boru svoje firmy (Jindra 2013). Jindra (2013, str. 51) dále uvádí, že „Tento sklářský „Klondike“ neměl dlouhého trvání, ...“z důvodu dokončení měnové reformy, která posílila hodnotu koruny, a tím spojené inflace v sousedních zemích, v jejímž důsledku docházelo ke sníženému zájmu o sklo a ztrátu obchodních kontaktů. Většina firem se s touto skutečností dokázala vyrovnat

a prosperovat celé období 30. let až do počátku hospodářské krize, která zasáhla i místní sklárny (Jindra 2013).

Hodnoty bazického indexu (Obr. 3) podrobně vypovídají o nárůstu obyvatel v obcích vzhledem k roku 1869. Do roku 1890 se zvyšoval v obou obcích podobnou měrou, od tohoto roku obyvatelé přibývali v každé z obcí jiným tempem. Zatímco v Boru přibývají obyvatelé mezi lety 1880–1910 plynule, v Arnultovicích je nárůst od roku 1890 výraznější. To stejné platí i pro pokles v období let 1910–1921. Mezi lety 1930 a 1950 klesají hodnoty prudce u obou obcí, nápadnější je tento jev opět u Arnultovic. K podrobnějšímu rozboru tohoto období slouží tab. 2.

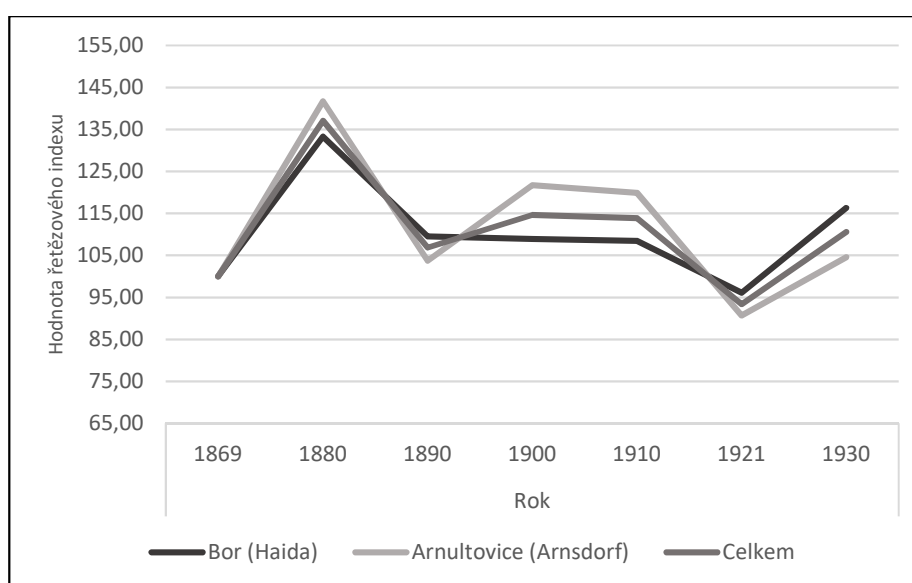
Obr. 3 Vývoj počtu obyvatel v obcích Bor (Haida) a Arnsdorf (Arnultovice) v letech 1869–1930 na základě hodnot bazického indexu [%]
(zdroj: ČSÚ (2015); vlastní zpracování)

Hodnoty řetězového indexu udávají nárůst počtu obyvatel vzhledem k předchozímu roku (Obr. 4). Hovoříme zde o míře růstu. Nejvyšších hodnot dosáhla mezi lety 1869 a 1880 (33,30 %), poté začala klesat. Další nárůst pozorujeme mezi lety 1890–1900 a 1921–1930. Největší pokles nastal mezi lety 1910 a 1921 v důsledku první světové války.

Tab. 2 Míra růstu obyvatelstva v Boru (Haida) a Arnultovicích (Arnsdorf) v letech 1869–1950, vyjádřená v %

Obec	Rok sčítání						
	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930
Bor (Haida)	100,00	33,30	9,57	8,89	8,46	-3,90	16,34
Arnultovice (Arnsdorf)	100,00	41,72	3,75	21,70	19,87	-9,31	4,61
Celkem	100,00	37,08	6,87	14,66	13,91	-6,62	10,61

Zdroj: ČSÚ (2015); vlastní zpracování

Obr. 4 Vývoj počtu obyvatel v obcích Bor (Haida) a Arnsdorf (Arnultovice) v letech 1869–1930 na základě hodnot řetězového indexu (zdroj: ČSÚ (2015); vlastní zpracování)

3.4 VÝVOJ OBYVATELSTVA PO ROCE 1930

Poloha v pohraničí, s ním spojená hospodářská provázanost a vývoj populace, utvořily národnostní skladbu, ve které převažovaly osoby hlásící se k německé národnosti. Podíl těchto obyvatel v roce 1930 dosahoval v Boru 76,5 %, v Arnsdorfu 88,5 %. Československá populace zde tedy byla v naprosté menšině (Tab. 3). Celkový počet osob hlásících se k německé národnosti v obou obcích dohromady byl 6 335 osob z celkového počtu 7 723 (82,02 %).

Tab. 3 Obyvatelstvo v obcích Bor (Haida) a Arnultovice (Arnsdorf) podle národnosti v roce 1930

<i>Národnost</i>	<i>Bor</i>		<i>Arnultovice</i>	
	Abs ¹ .	Rel ² . [%]	Abs.	Rel. [%]
<i>Německá</i>	3179	76,46	3156	88,53
<i>Československá</i>	811	19,50	340	9,54
<i>Jiná</i>	5	0,12	1	0,03
<i>Cizozemci</i>	163	3,92	68	1,91
<i>Celkem</i>	4158	100,00	3565	100,00

Zdroj: Statistický lexikon obcí (1934); vlastní zpracování

¹Absolutní počet obyvatel, ² Relativní zastoupení počtu obyvatel vyjádřeno v %

Vývoj celkového počtu obyvatel až do roku 1950 v jednotlivých obcích (pro rok 1950 obci a její městské části) je uveden v tab. 4.

Tab. 4 Změna počtu obyvatel v obcích Bor (Haida) a Arnultovice (Arnsdorf) mezi lety 1930–1950

<i>Obec</i>	<i>Rok</i>		
	1930	1939	1950
<i>Haida</i>	4158	3450	3710
<i>Arnsdorf</i>	3565	3245	2470
<i>Celkem</i>	7723	6695	6180

Zdroj: ČSÚ (2015), Statistik des Deutschen Reichs (1940); vlastní zpracování

Na úbytek obyvatel mezi lety 1930 a 1939 mohlo mít vliv několik faktorů. Hromadné migrace začaly již v období podpisu Mnichovské dohody, mezi lety 1938 a 1939, a to ve třech hlavních směrech. První byl směrem do vnitrozemí, kam odcházeli odpůrci nacionálního socialismu a jiné, režimu nepohodlné skupiny obyvatel, druhým příchod Němců z Říše a třetím odchod sudetských Němců do Říše. Tyto uvedené směry doprovázely celý průběh války (Arburg a Staněk 2010).

Změnám počtu obyvatel mezi zbývajících lety se věnuje následující kapitola.

4. DYNAMIKA ODSUNU

Z předchozí kapitoly je známý počet obyvatel hlásících se k německé národnosti v obci Haida k roku 1930 (Tab. 4) a to je 3 179 osob. Společně s Arnsdorfem činí jejich počet 6 335. Tento údaj je nutné uvést z důvodu sloučení obcí v roce 1942. V dalších známých evidencích byly počty obyvatel udávány současně pro obě obce jako pro „Haida“ nebo později „Bor u České Lípy“.

Mezi sčítáním obyvatel v roce 1930 a evidencí osob německé národnosti ke dni 1. 10. 1945 počet těchto osob klesnul na 4 799 (Fond MNV Nový Bor). Tento pokles nebyl způsobený pouze samotným poválečným odsunem, což do jisté míry dokládá i počet osob určených k odsunu uvedených v následující podkapitole 4. 1., ale i fluktuaci obyvatelstva před a během války.

Její počátky jsou již uvedené v předchozí kapitole. Během války došlo ještě ke dvěma hlavním událostem, které mohly ovlivnit i počet obyvatel v Haidě. První z nich je narukování mužů do armády, tím druhým později během války tzv. „totálním nasazením“ obyvatel na práci do Říše (Arburg a Staněk 2010).

Migrace doprovázely i několik posledních měsíců války, poté pokračovaly ve formě „divokého odsunu“. Počet obyvatel ke dni 1. 10. 1945 by měl být výsledkem jedné z prvních evidencí německého obyvatelstva po Postupimské konferenci, která až do ledna následujícího roku odsuny oficiálně zastavila (Arburg a Staněk 2010).

Další údaj o počtu osob hlásících se k německé národnosti je datován ke dni 31. 8. 1946 a činí 2 025 osob (Fond MNV Nový Bor). V tomto roce je ke dni 1. 11. 1946 znám ještě jeden počet – 4 445 (Fond ONV Česká Lípa), který byl na základě počtu osob určených k odsunu v tomto roce vyhodnocen jako zastaralý. Tuto tezi lze podložit i skutečností, že počet byl uveden v dokumentech ONV Česká Lípa – mohlo dojít k prodlevě v komunikaci. Poslední údaj ze sledovaného období se váže k roku 1950 a činí 932 obyvatel německé národnosti (Fond ONV Česká Lípa).

Úbytek počtu obyvatel hlásících se k německé národnosti byl ovlivněn dvěma hlavními skutečnostmi. První z nich byly migrace samotné (nucené i dobrovolné odchody), tou druhou z nich je nejasná definice pojmu „Němec“ z počátku realizace odsunu (Arburg a Staněk 2010; Spurný 2011). Podle Spurného (2011) a Arburga (2016) byly za Němce považovány osoby, které se v minulosti hlásily k:

- československé národnosti a svou volbu v některém z pozdějších sčítání z jakéhokoliv důvodu změnily

- německému útvaru
- německé politické straně
- německému zájmovému sdružení

Za původce této nejednoznačné definice je považován prezidentský dekret, který „Němce“ zbavil státní příslušnosti, neupravil ale samotnou definici osob, které do této kategorie spadají. Ty byly upravovány v pozdějších směrnicích (Arburg a Staněk 2010). Z tohoto důvodu je k této části populace v této práci referováno jako k „německy hovořící“.

Úbytek osob německé národnosti k roku 1950 se kromě ukončení oficiálních odsunových akcí váže k samotnému cenzu. Jelikož si obyvatelé mohli národnost zvolit sami, spousta osob, které se dříve hlásily k německé národnosti, se od tohoto roku začaly hlásit k národnosti československé (Staněk 1993).

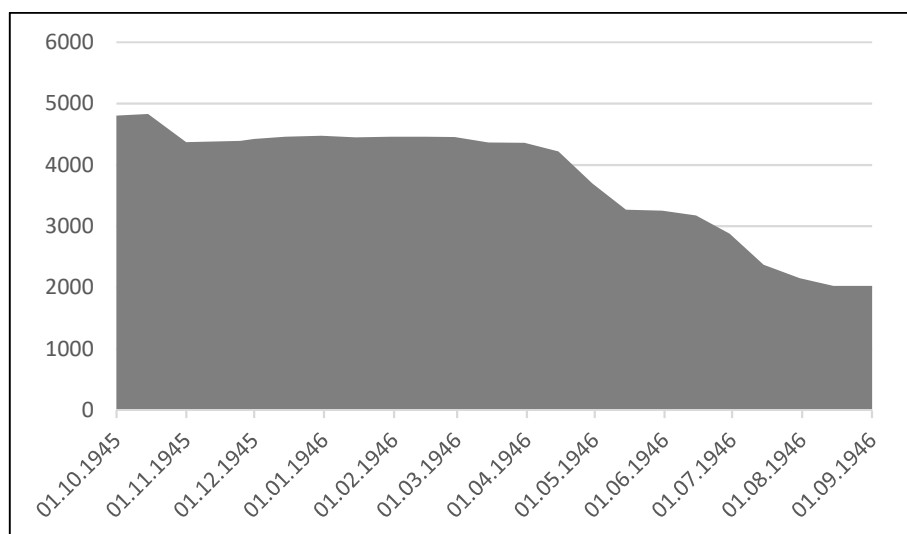
Odsun lze dělit podle způsobu jeho realizace do tří hlavních etap. První etapou jsou transfery realizované v letech 1945–1946, kdy se z počátku jednalo o odsun „divoký“ s chybějící, případně improvizovanou organizací upravovanou během jejich realizace. Organizovaný odsun začal v roce 1946 podepsáním a přijetím usnesení z Postupimské konference. Ve druhé etapě 1947–1948 běžné odsuny ustávaly a byl přijat plán na „rozptyl“ Němců do vnitrozemí. Současně se začaly organizovat transfery za účelem sloučení rodinných svazků. Třetí etapa 1949–1951 je spjata s nástupem komunistické diktatury k moci, kdy docházelo k postupnému omezení dobrovolných odchodů. V roce 1951 končí všechny odsunové akce z důvodu přenesení kompetencí nad odsunem z ministerstva vnitra na ministerstvo státní bezpečnosti (Fond ONV Česká Lípa).

4.1 PRVNÍ ETAPA 1945–1946: Hlavní fáze

O změnách stavu německy hovořící části populace (dále jen populace, obyvatelstvo) se dochovala dokumentace v podobě hlášení vydávaných 1 – 2x měsíčně. Průběh změn stavu osob německé národnosti v období 1. 10. 1945 – 1. 9. 1946 zachycuje obr. 5.

Na počátku sledovaného období došlo mezi říjnem a listopadem k úbytku obyvatelstva. Příčiny tohoto jevu nejsou jasné – nastal v období, kdy trval zákaz provádění transferů z nařízení vyplývajícího z konference v Postupimi. Další zvláštností je, že nastal pouze u mužů (viz kap. 4.1.1). Po celou dobu zákazu odsunu pozorujeme pozvolný nárůst počtu obyvatel. Zlom nastává až mezi březnem a dubnem, který reflektuje začátek průběhu organizovaného odsunu na jaře 1946 (obr. 6). Jedinou výjimkou je listopadový transfer. Zde je nutné uvést, že data realizace jednotlivých transferů byla vyvozena z data uvedeného na seznamu, které se mohlo a nemuselo shodovat s reálným datem transferu. Z toho vyplývá, že ačkoliv byl seznam aktuální k uvedenému datu, transfer mohl být reálně proveden později. U listopadového transferu by to znamenalo, že

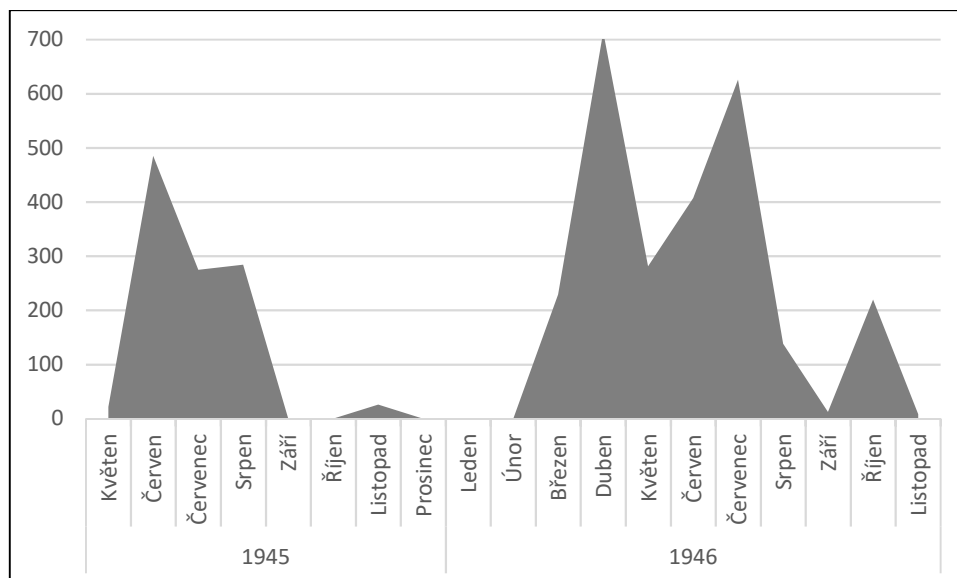
k tomuto datu byl vyhotoven pouze seznam, zatímco transport byl vypraven až v řádném termínu, tedy v lednu.

Obr. 5 Vývoj počtu německého obyvatelstva v Boru u České Lípy v letech 1945–1946
(zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování)

Podrobnější přehled o průběhu celé této etapy odsunu podává obr. 4.1.2. Nejstarší dokumentovaný transfer z Nového Boru je datován k 22. 5. 1945 a čítá jednu osobu. Celkem bylo, dle záznamů, nuceno opustit město do konce května 22 osob. V dalších měsících počet osob určených k transferu několikanásobně narostl, k největšímu odlivu mělo dojít během června a července.

Spolu s rokem 1946 dochází ke zvýšení počtu transferů a s ním souvisejícího počtu transferovaného obyvatelstva. V rámci organizace odsunu byla uvažována jako odsunová jednotka celá rodina, ne pouze jednotlivci, jak tomu bylo u transportů v roce 1945. Nejvíce osob bylo vypraveno od března do července, kdy byly k vykonávání odsunu nejvhodnější podmínky. Nejpočetnější transfery se odehrály v dubnu, během kterého bylo určeno k odsunu 724 osob, a v červenci 626 osob.

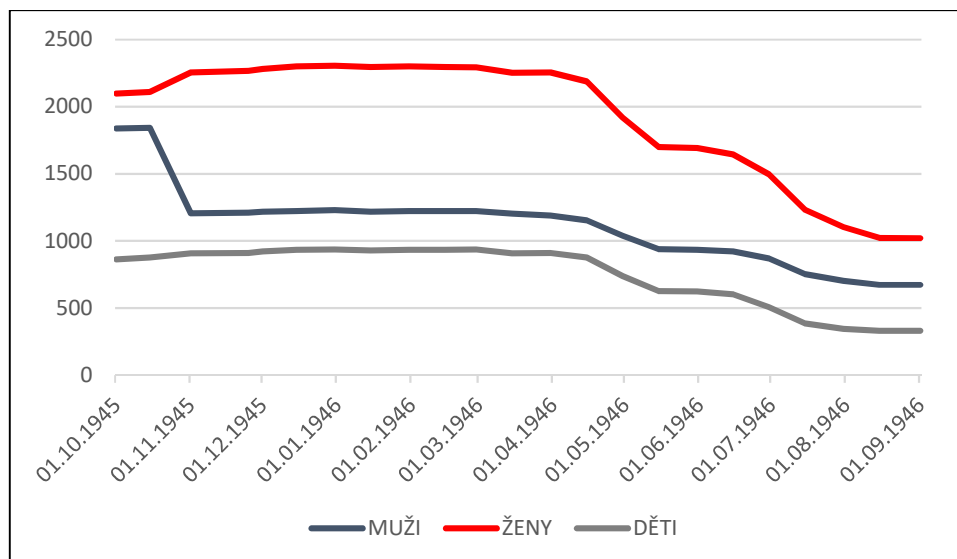
Obr. 6 Počet transferovaných osob z Boru u České Lípy za jednotlivé měsíce v letech 1945–1946

(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování)

Mezi běžnými transfery byly vypraveny i transporty tzv. antifašistů KSČ. Jedná se o osoby politicky spolehlivé, bez prokazatelné příslušnosti k německé nacionalistické straně v minulosti, kterým byl umožněn dobrovolný odchod. Těmto osobám byly vyčleněny speciální vagony a nesměly přijít do styku s osobami určenými k běžnému transferu. Dochovaly se zmínky o čtyřech transportech antifašistů, které opustily Českolipský okres, časově zařaditelné byly pouze tři – v březnu, dubnu a v říjnu. Osoby z časově nezařaditelného transportu nejsou uvedeny v grafu, byly ale započteny do zbylých struktur. Během těchto tří transferů odešlo celkem 575 osob, nezařaditelný transport čítá 134 osob.

4.1.1. STRUKTURA POPULACE PODLE POHLAVÍ

Výchozí data o počtu mužů a žen jsou aktuální ke dni 1. 10. 1945, kdy bylo v Boru u České Lípy přítomných 2099 žen a 1838 mužů. Dále se zde nacházelo 862 dětí (v kategorii 0–12 let), které byly vedeny odděleně, tzn., nejsou součástí ani jedné ze zbývajících kategorií.

Obr. 7 Vývoj počtu německého obyvatelstva v Boru u České Lípy v letech 1945–1946
(zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování)

Na obr. 7 pozorujeme strukturu obyvatelstva ze souhrnného vývoje na obr. 5, uvedeném v předchozí podkapitole. Počáteční stav počtu mužů a žen byl relativně vyrovnaný. Mezi říjnem a listopadem 1945 došlo k úbytku 600 mužů a zároveň dochází k nárůstu počtu žen. Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, původ tohoto úbytku není jasný. Je možné připustit, že došlo pouze k administrativní chybě v počáteční evidenci. Pro tuto možnou příčinu se ale jedná o příliš vysoký počet obyvatel. Zároveň zcela nelze vysvětlit nárůst počtu žen.

Tab. 5 Tempo růstu počtu mužů a žen německé národnosti v Boru u České Lípy v letech 1945–1946

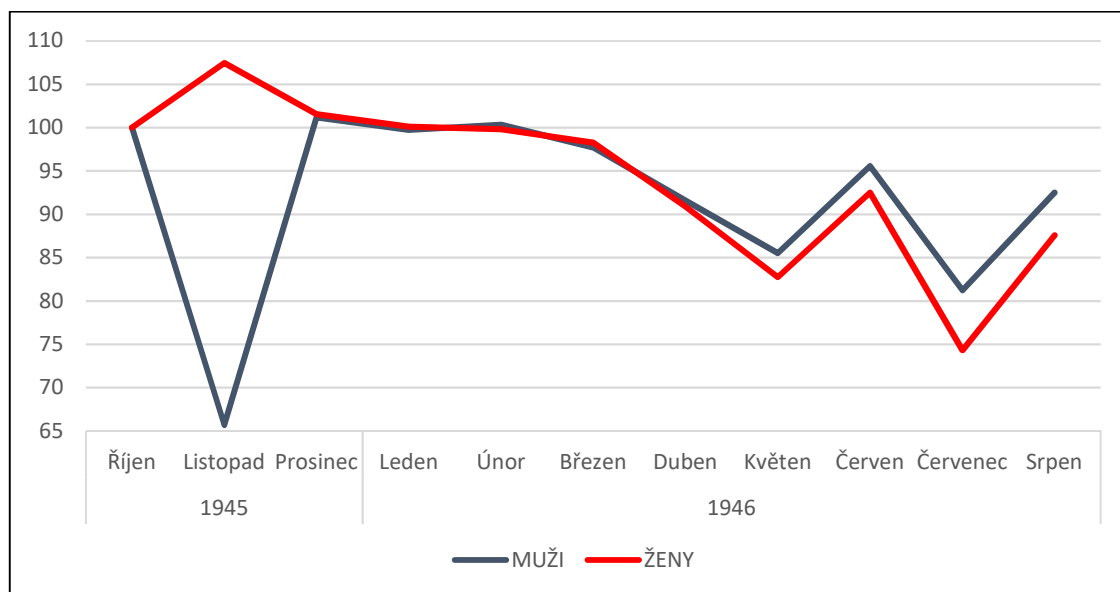
ROK	MĚSÍC	MUŽI	ŽENY
1945	Říjen	100,00	100,00
	Listopad	-34,31	7,46
	Prosinec	1,16	1,56
1946	Leden	-0,24	0,10
	Únor	0,33	-0,17
	Březen	-2,29	-1,72
	Duben	-8,40	-9,13
	Květen	-14,47	-17,23
	Červen	-4,42	-7,48
	Červenec	-18,76	-25,68
	Srpen	-7,50	-12,41

Zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování

Po tomto nárůstu pozorujeme další zvýšení počtu žen ještě v prosinci a lednu, v únoru začíná postupně ubývat. Počet mužů narůstá v prosinci a únoru, v lednu naopak klesá (Tab. 5). První velký úbytek nastává mezi dubnem a květnem. V tomto termínu byl vypraven transport, do

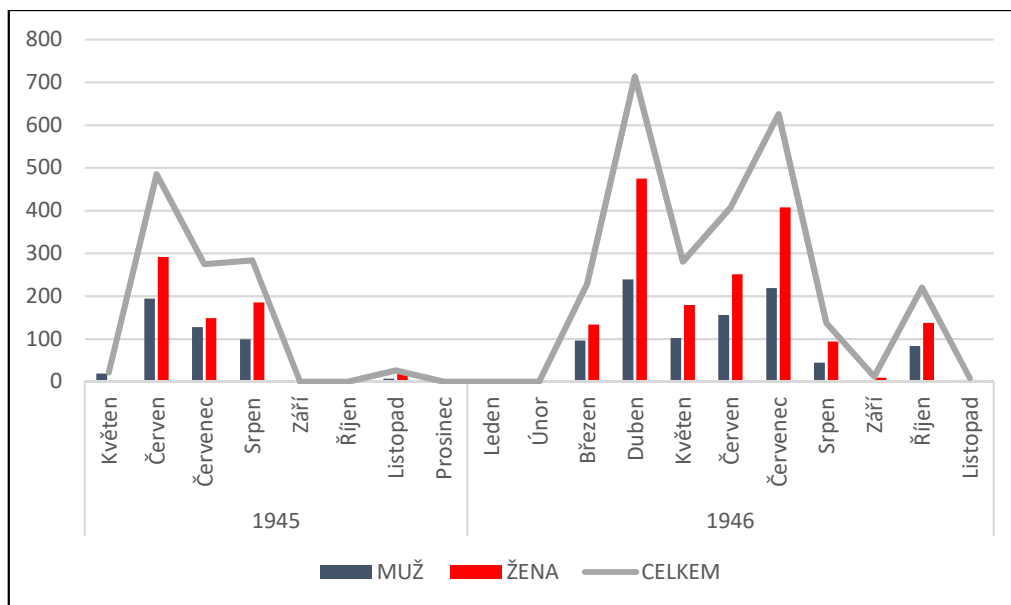
něhož mělo nastoupit 475 žen a 239 mužů (Obr. 9). Nejvyšších záporných hodnot dosahuje tempo růstu v červenci (-25,68 u žen a -18,76 u mužů). V tomto termínu byl vypraven druhý největší transport – 219 mužů a 407 žen.

Z tab. 5 i obou obrázků (7 a 8) pozorujeme rozdílné tempo růstu u mužů a žen. Přestože byly počáteční stavy vyrovnané a v prvním sledovaném měsíci došlo k výraznému poklesu počtu mužů, konečné stavy se opět dorovnávají (Obr. 7).

Obr.8 Vývoj počtu mužů a žen německé národnosti v Boru u České Lípy v letech 1945–1946 dle hodnot řetězového indexu (zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování)

Průběh tempa růstu je na obr. 4.1.1.2 graficky znázorněn pomocí řetězového indexu, kde je viditelný zvyšující se úbytek počtu žen od dubna.

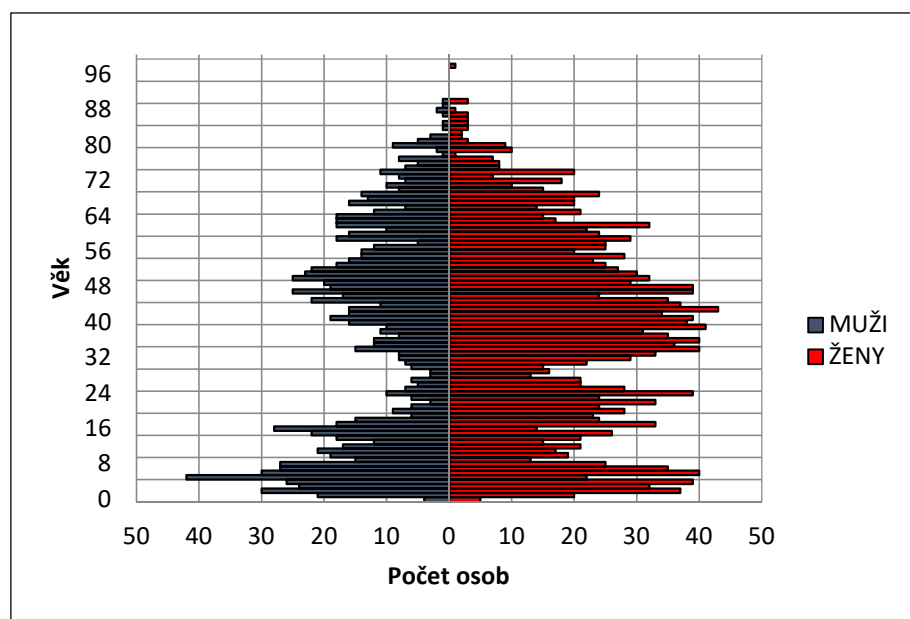

Obr.9 Počet osob určených k odsunu z Boru u České Lípy za jednotlivé měsíce v letech 1945–1946

(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování)

Celkový počet osob, které, dle dochovaných materiálů, měly opustit Bor u České Lípy během let 1945–1946, je 3 727, z toho počtu 1 392 mužů a 2 335 žen. Obr. 9 doplňuje předchozí uvedené grafy v této podkapitole. Zatímco oba uvedené grafy zachycují průběh až od října 1945, na obr. 9 pozorujeme počátky odsunu od května 1945.

4.1.2 VĚKOVÁ STRUKTURA

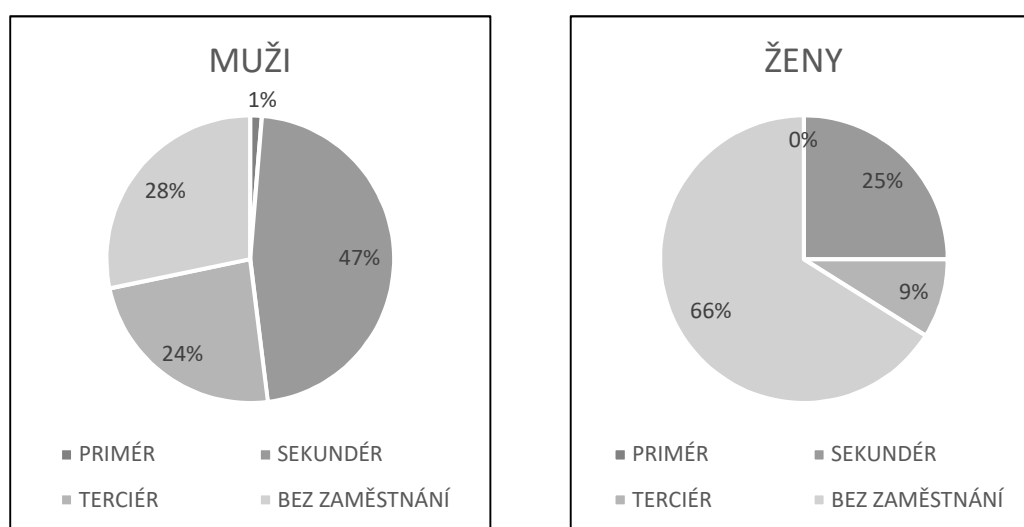

Obr. 10 Struktura obyvatelstva určeného k odsunu v letech 1945–1946 dle pohlaví a věku
(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování)

Celkový nižší stav počtu mužů se odráží i na demografickém modelu odsunované populace (Obr. 10). Nejvíce jsou muži zastoupeni ve věkové skupině do 12 let (děti). Poté jejich počet postupně klesá, nejnižších hodnot dosahuje u tzv. „mladých dospělých“ mezi 20 a 30 lety. Poté se počet mužů v jednotlivých věkových skupinách zvyšuje, nejvyšších hodnot dosahuje mezi 48. a 54. rokem, poté začíná klesat.

Ženy byly více zastoupeny jak v celkové německy hovořící populaci, tak i v jednotlivých věkových kategoriích. Nejvyšších počtů dosahují u dětí do 12 let a poté mezi „mladými dospělými“ mezi 20 a 30 lety. Zastoupení mezi 30. a 33. rokem výrazně klesá, poté opět skokem narůstá do maximálních hodnot od 34. roku do 39. Poté počty žen v jednotlivých věkových skupinách postupně klesají, s výjimkou mezi 62. a 74. rokem (Obr. 10).

4.1.3 STRUKTURA ZAMĚSTNÁNÍ V JEDNOTLIVÝCH SEKTORECH HOSPODÁŘSTVÍ

Obr. 11 a obr. 12 Podíl zaměstnaných v jednotlivých sektorech hospodářství
(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování)

Nejméně zastoupený v odsunované části populace mezi hospodářskými sektory je primér. Zde je nutné poznamenat, že se jedná o město založené na obchodu se sklářskými výrobky, sklářstvím samotným a na textilním průmyslu, z tohoto důvodu je počet osob zaměstnaných v primárním sektoru o tolik nižší než v sekundárním. V tom dosahuje podílu 25 % zaměstnaných žen z celkového podílu 34 % žen se zaměstnáním, u mužů dosahuje až 47 %.

Z celkového počtu 330 mužů s uvedeným zaměstnáním bylo 215 mužů zaměstnaných v sekundéru, z toho 96 osob bylo vedeno jako skláři (44,65 %), z toho 39 malířů skla a 32 brusičů.

Z 228 žen se zaměstnáním bylo v sekundéru zaměstnáno 168 osob, z toho 36 (21,42 %) osob ve sklářství (Obr. 11 a obr.12).

4.1.4 SMĚR ODSUNU

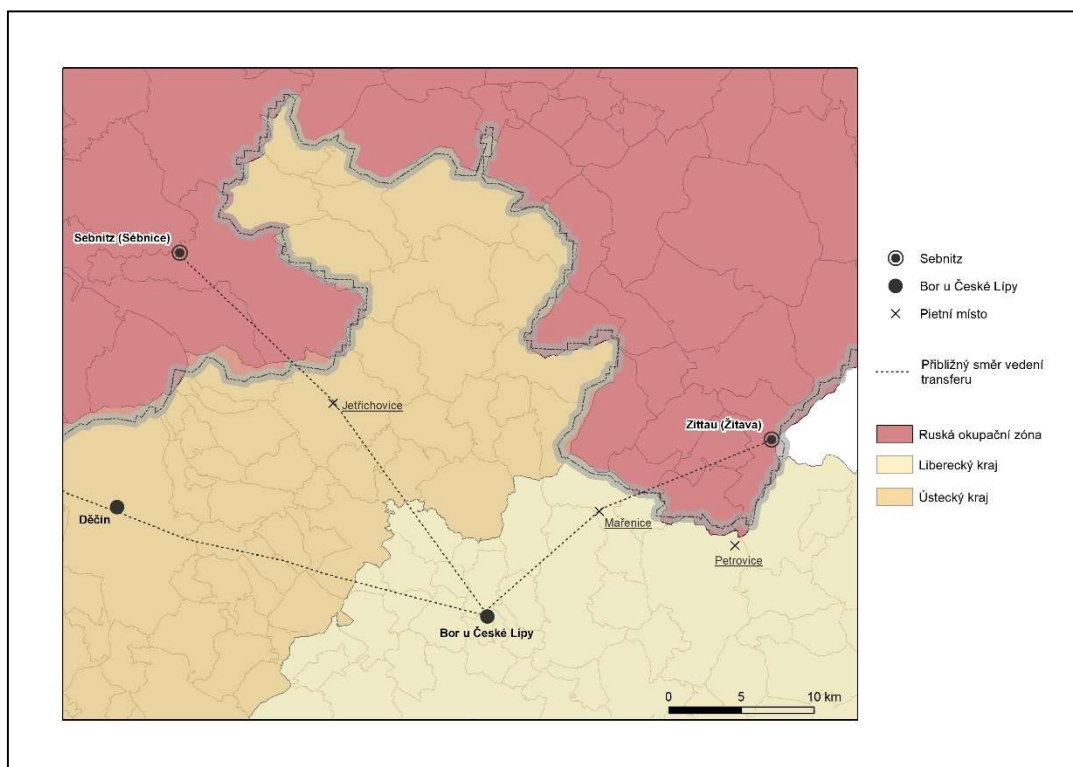
Odsun byl z počátku jeho realizace ovlivněn narůstajícím nacionálním radikalismem ze strany československého obyvatelstva (Arburg a Staněk 2010). To se v praxi uplatňovalo právě již zmiňovaným „divokým“ odsunem. Touha po co nejrychlejším „vyčištění“ pohraničí se odrazila i ve způsobu realizace. Proto byly jednotlivé transporty pravděpodobně ve většině případů pěší a směřovaly do Saska (později ruského okupačního pásma). Tam, dle dochovaných dokumentů, směřovalo nejvíce transportů i později, v létě 1946 (Fond ONV Česká Lípa).

O přibližném směru jednotlivých transferů vypovídají i s nimi spojovaná pietní místa. L. S. (2018) zmiňuje tři takové příklady – Zadní Jetřichovice, Petrovice u Jablonného a v okolí Mařenic – Horní a Dolní Světlé. Dále pak měly pokračovat směrem na Drážďany, do Sébnice (Sebnitz) a do Žitavy (Zittau) (L. S. 2018). Na tento směr poukazuje i paní A.W.(2018), která zmiňuje Stožecké sedlo (Šébr) a Oybin.

První komplikace nastaly hned počátkem června 1945, kdy pásmo od Ratiboře po Žitavu bylo obsazováno Poláky. Ti byli z příchozích Němců zaskočeni a odmítali je vpustit do země. Někteří transferovaní Němci byli poté navraceni zpět. Na tuto skutečnost reagovaly úřady vydáním rozkazu o vedení trasy transferů přes Děčín ve směru na Drážďany, mimo území okupované Poláky (Arburg a Staněk 2011).

V sovětském okupačním pásmu nastávaly další organizační problémy přímo na hranicích. Příslušníci československého vojska ponechávali odsunované obyvatele na místě, kde měli být přijati příslušníky sovětského okupačního vojska. Ti je z počátku ponechávali vlastnímu osudu, vysídlení Němci tedy postupovali samostatně dál, patrně směrem do zmíněné Sébnice, případně Žitavy (Obr. 13). Později se příslušníci sovětského okupačního vojska snažili odsunuté Němce z pohraničí rozmístit, což spočívalo v jejich náhodném rozmístování do dopravních prostředků a následné převážení do blíže neurčených míst. Pravděpodobně se jednalo o vysídlená města. Tímto způsobem docházelo k přetrhávání rodinných vazeb (L.S. 2018).

Zmínka o prvních transportech do amerického okupačního pásma byla nalezena na jaře 1946. Jednalo se pravděpodobně především o transporty antifašistů KSC (Fond ONV Česká Lípa). Tito byli z hranic mezi Československem a Bavorskem příslušníky amerického okupačního vojska rozmístováni, případně odkazováni na nejbližší vysídlená města (L.S. 2018). Nejčastěji zmiňovaná města v souvislosti s vysídlením obyvatel z Boru u České Lípy do amerického okupačního pásma byla Waldkraiburg a Hadamar (Smejkal 2018, H. H. 2017, W. W. 2017, A. W. 2018).

Obr. 13 Přibližný směr transferu v letech 1945–1946
(zdroj: L. S. (2018), ArcČR®500 (2016), esri Deutschland (2015), DIVA–GIS)

4.2 DRUHÁ ETAPA 1947–1948: Rozptyl do vnitrozemí

Na konci roku 1946 byl odsun pozastaven s plánem na pokračování v roce 1947. Vývoj událostí v americkém okupačním pásmu ale vedl k odmítání přijímání dalších hromadných transferů z důvodu nedostatku prostředků k zajištění příchozímu obyvatelstvu vhodných životních podmínek. Tato situace vedla k obnovení silných protiněmeckých nálad v pohraničí, ke kterému došlo na základě uvědomění československého obyvatelstva o nevyhnutelnosti setrvání německy hovořícího obyvatelstva nadále na místě. Na požadavky československého obyvatelstva žijícího v pohraničí se rozhodla reagovat KSČ, která se tuto vzniklou situaci za účelem posílení svého vlivu v pohraničí snažila vyřešit přesunem německy hovořícího obyvatelstva do vnitrozemí, tzv. „rozptylem“, a jeho následným nasazením na zemědělské práce (Staněk 1993, Spurný 2011, Wiedemann 2016).

K vysídlení do vnitrozemí byly určeny ty osoby, které byly zamýšleny pro odsun v roce 1947, s výjimkou osob s legitimací specialisty a jejich rodinných příslušníků, antifašistů a osob žijících ve smíšeném manželství (Wiedemann 2016). Podle Staňka (1993) bylo povoleno přemístit specialisty do jiného závodu nebo na kratší vzdálenosti.

Rozptyl se stal problematickým hned na několika úrovních. Prvním z nich byla vysoká zaměstnanost německy hovořících obyvatel v průmyslu, pro zaměstnavatele tedy nebylo možné

osoby určené k vysídlení propustit bez náhrady – znamenalo by to velké hospodářské škody. S tím souvisí další problém s vysokou koncentrací osob s udělenou legitimací specialisty v těchto místech. Během roku 1947 bylo tedy nutné všechny osoby s touto legitimací znovu prověřit a tím snížit jejich počet. Zároveň s chybějící pracovní silou v pohraničí, českoslovenští zemědělci neměli kapacity na zajištění dobrých pracovních podmínek pro příchozí obyvatele, proto byl, podle Wiedemanna (2016), rozptyl na počátku roku 1948 zastaven. Staněk (1993) ale uvádí, že rozptyl probíhal v roce 1948 dál až do počátku roku 1949, což potvrzuje Spurný (2011), který uvádí konec rozptylu v lednu 1949.

Kromě uvedeného rozptylu pokračovaly transfery v podobě vysídlování menších skupin. Jednalo se především o antifašisty a vysídlování za účelem sloučení rodin. Kromě této podoby vysídlení uváděného jako „dobrovolného“ docházelo k „útěku“ jednotlivců přes hranice (Spurný 2011, Wiedemann 2016).

I přes odmítnutí přijímání transportů ze strany americké okupační správy, byly transporty dále vypravovány do ruské okupační zóny. Ne však na dlouho – na začátku podzimu 1947 bylo oznámeno jejich ukončení (Staněk 1993).

4.2.1 SITUACE V BORU U ČESKÉ LÍPY

Z období let 1947–1948 bylo nalezeno velmi malé množství dokumentů, ze kterých by bylo možné vytvořit stejně podrobnou časovou osu jako v předchozí kapitole 4.1. Lze se domnívat, že v tomto časovém období z Boru u České Lípy nebylo odsunuto příliš mnoho osob, a to na základě výčtu kritérií, která osoba určena k rozptylu musela splňovat pro nezařazení do seznamu k vysídlení – v této souvislosti se jedná o osoby s legitimací specialisty a (nebo) žijící ve smíšených manželstvích.

V dopise „Do plénum rady ONV“ (Fond ONV Česká Lípa) z roku 1946 se hovoří o Boru v souvislosti s významem sklářského průmyslu. Již z předchozích kapitol je známý vysoký podíl osob zaměstnaných v průmyslu a jeho význam pro rozvoj města. Na základě této skutečnosti by se dalo uvažovat o vysoké koncentraci osob s udělenou legitimací specialisty. Tuto tezi rozvíjí paní A. W., která sice hovořila o přesídlení osob do vnitrozemí, nicméně zmiňovala důležitost přítomnosti sklářských mistrů u pece a nevoli zaměstnavatelů pouštět své zaměstnance. Ačkoliv se o tomto tématu zmiňovala spíše více v souvislosti s rokem 1946, je možné, že tento stav přetrval i do následujících let.

O „fenoménu smíšených manželství“ hovořil pan Smejkal (2018) v souvislosti s příchodem bohatých sklářů a z toho plynoucí možnosti finančně zajistit německou nevěstu.

4.2.2 STRUKTURA POPULACE A SMĚR VYSÍDLENÍ

K roku 1947 byl nalezen pouze jeden seznam osob, který vypovídal o struktuře populace zamýšlené pro vysídlení. Obsahoval pouze údaje o pohlaví a věku celkem u 99 osob, z toho 35 mužích a 64 ženách, výsledná struktura se nachází v tab. 6.

Tab. 6 Struktura obyvatelstva určeného k odsunu v roce 1947 podle pohlaví

Věková kategorie	MUŽI		ŽENY	
	Abs. ¹	Rel. ² [%]	Abs. ¹	Rel. ² [%]
0–14	5	14,29	16	25,00
15–35	6	17,14	16	25,00
36–59	15	42,86	27	42,19
60+	9	25,71	5	7,81
CELKEM	35	100,00	64	100,00

Zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování

Vysvětlivky: ¹Absolutní počet obyvatel, ² Relativní zastoupení počtu obyvatel vyjádřeno v %

Dalším nalezeným dokumentem poskytujícím přehled o průběhu odsunu je seznam osob určených k rozptylu datovaný k únoru 1948. Poskytuje údaje o pohlaví, věku, zaměstnání a směru zamýšleného vysídlení, celkem u 104 osob, z toho 43 mužů a 61 žen (Tab.7).

Tab. 7 Struktura obyvatelstva určeného k rozptylu do vnitrozemí v únoru 1948 podle pohlaví

Věková kategorie	MUŽI		ŽENY	
	Abs. ¹	Rel. ² [%]	Abs.	Rel. [%]
0–14	5	11,63	3	4,92
15–35	6	13,95	14	22,95
36–59	15	34,88	25	40,98
60+	17	39,53	19	31,15
CELKEM	43	100,00	61	100,00

Zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování

Z tohoto počtu bylo místo určení uvedené u 8 rodin a jedna samostatná osoba, v tom 12 žen a 10 mužů. Největší množství osob bylo přiřazeno na práce do Chotěboře, konkrétně do podniku s názvem Sklárna Škrdlovice. Do této sklárny bylo odsunuto celkem 5 rodin a jedna osoba – 3 rodiny malířů skla, 1 brusiče, 1 manipulanta a 1 zavrtávač skla. Jedna rodina byla přiřazena do práce v brusírně ve Světlé nad Sázavou. Zbylé dvě rodiny, z toho jedna rodina

povozníka a druhá technika, byla přiřazena na práce v zemědělství v okrese Mladá Boleslav (Fond ONV Česká Lípa).

Naprostá většina osob určených k rozptylu spadá do věkové kategorie 36–61 let. Mezi těmito osobami se nachází pouze jedno dítě do 14 let (včetně) a dvě osoby v poproduktivním věku 62+ (Fond ONV Česká Lípa).

4. 3 TŘETÍ ETAPA 1949–1951: Dodatečný odsun

V lednu roku 1949 došlo k zastavení rozptylu do vnitrozemí (Staněk 1993, Spurný 2011). V létě toho roku začalo vyjednávání o pokračování odsunu za účelem sloučení rodinných svazků, které mělo navázat na již započaté z roku 1948 (Staněk 1993). Během tohoto roku začaly migrovat i osoby přidělené na práci do vnitrozemí z důvodu nedostatečného kapitálu na jejich udržení a postupného zestátnování soukromého majetku. Tyto osoby se navracely do svých rodných míst, nebo odcházely do Německa (A. W. 2018).

Ze zprávy ze dne 6. 9. 1949 (Fond ONV Nový Bor) vyplývá, že pro odchod za účelem sloučení rodinných svazků neplatila příliš striktní pravidla. Je zde zmíněno, že pro tuto akci nebyl přesně definován pojem „rodinný svazek“, bylo možné odejít za kýmkoliv z jakéhokoliv příbuzeneckého vztahu. Transfery probíhaly převážně do západních okupačních pásem (Fond ONV Nový Bor).

Z let 1949–1950 byly nalezeny seznamy 121 osob k transferu za účelem sloučení rodinných svazků (Fond ONV Nový Bor) a 1022 osob, které pozbyly československého státního občanství dle prezidentského dekretu 33/45 Sb. (Fond MNV Nový Bor). Vzhledem k uvedenému počtu 932 osob německé národnosti ve sčítání z roku 1950 (Fond ONV Česká Lípa) by druhý uvedený seznam mohl poskytovat přibližný přehled o struktuře německy hovořícího obyvatelstva, které do roku 1950 nepodlehlo odsunu v žádné z jeho etap.

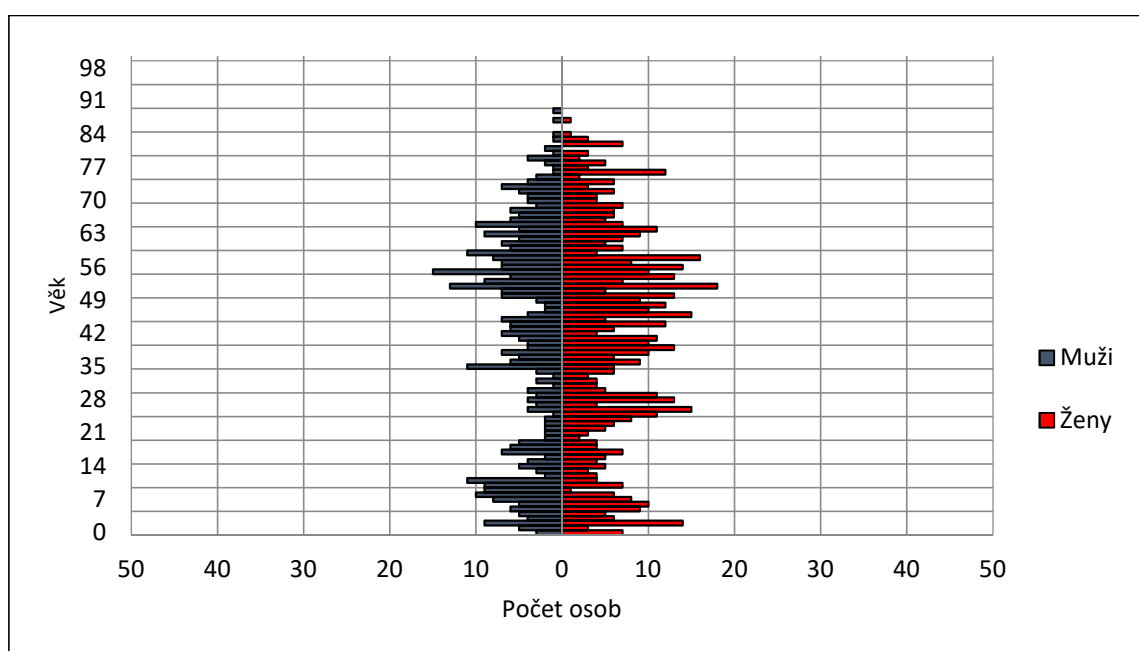
Zde je nutné uvést, že se nepodařilo blíže určit datum vzniku obou seznamů, není tedy jisté, zda seznam osob, které pozbyly československé státní občanství, vznikl za účelem evidence před provedením tohoto dodatečného odsunu, nebo až později. V obou seznamech se nachází současně 64 osob, u kterých se nepodařilo zjistit, zda po zhotovení evidence odešly, nebo setrvaly ve městě.

4.3.1 STRUKTURA NĚMECKY HOVOŘÍCÍHO OBYVATELSTVA, KTERÉ POZBYLO ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNÍ OBČANSTVÍ NA ZÁKLADĚ DEKRETU 33/45 SB.

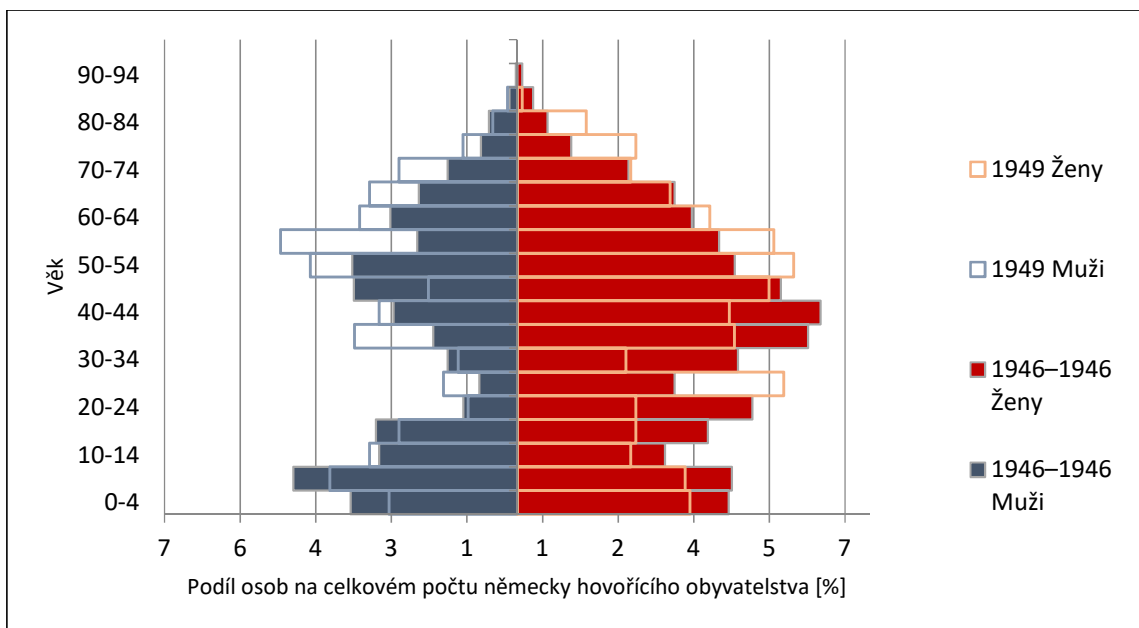
Z celkového počtu 1022 osob je zde zastoupeno 428 mužů a 594 žen. Tento poměr je vyrovnanější v porovnání s počtem mužů a žen určených k odsunu mezi lety 1945–1946

(Obr. 10). To platí i u věkové struktury obyvatelstva, nejvyrovnanější je ve věkové skupině od 50 let a více (Obr. 14).

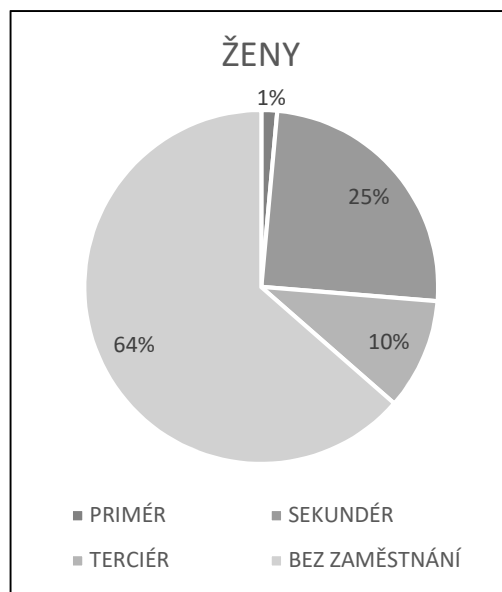
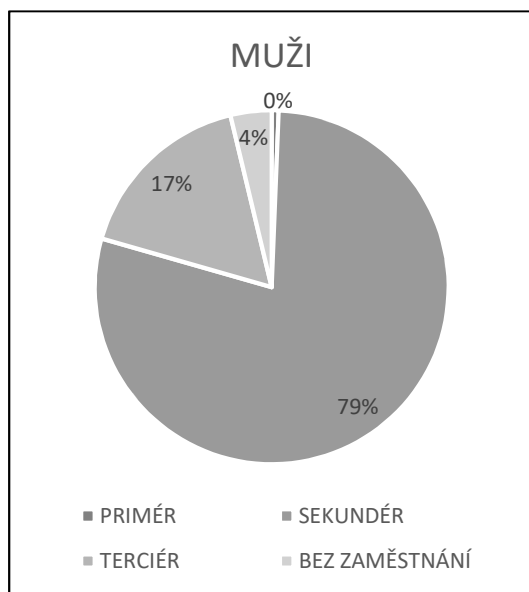
Při porovnání podílu počtu osob na celkovém počtu německy hovořícího obyvatelstva (Obr. 15), pozorujeme větší počet mužů ve věkových kategoriích od 20 do 24 let, od 30 do 34 let a od 50 let a více. Na tento rozdíl měla vliv skutečnost, že na místě, mimo jiné, setrvali hlavně skláři a sklářští mistři a jejich učni, z důvodu udržení hospodářství. Tato teze byla vyvozena na základě relativně nízkého zastoupení sklářů v odsunu mezi lety 1945–1946 a také tvrzením paní A. W. (2018), která udává, že „Sklářská pec nesmí vyhasnout, o tu se pořád někdo musí starat, jinak popraská a může se vyhodit“.

Obr. 14 Struktura obyvatelstva, které pozbylo československou státní příslušnost na základě dekretu 33/45 Sb., dle pohlaví a věku (zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování)

Obr. 15 Struktura německy hovořícího obyvatelstva v letech 1945–1946 a 1949
(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Fond ONV Česká Lípa; vlastní zpracování)

Obr. 16 a obr. 17 Podíl zaměstnaných v jednotlivých sektorech hospodářství
(zdroj: Fond MNV Nový Bor; vlastní zpracování)

Procentuální zastoupení žen v jednotlivých sektorech hospodářství (Obr. 17) je téměř identické v porovnání se zastoupením mezi ženami určenými k odsunu v letech 1945–1946 (Obr. 12). Vyšší je v případě primárního sektoru, kdy zde setrvalo 7 žen zaměstnaných jako lesní dělnice.

V případě mužů se zvýšil počet ze 47 % osob zaměstnaných v sekundéru na 79 % osob. Z počtu 309 mužů s uvedeným zaměstnáním bylo v sekundéru vedeno 253 osob, z toho 201 sklářů (79 %). Mezi skláři byli nejvíce zastoupeni malíři skla (99 osob), rytci skla (27 osob) a brusiči skla (16 osob) (Fond MNV Nový Bor).

4.3.2 OSOBY URČENÉ K ODSUNU ZA ÚČELEM SLOUČENÍ RODINNÝCH SVAZKŮ

Z celkového počtu 121 osob přihlášených k odsunu za účelem sloučení rodinných svazků, bylo uvedeno 55 mužů a 66 žen. Při pohledu na tab. 8 lze konstatovat, že se jednalo převážně o mladé osoby. Nejpočetněji zastoupená je u obou kategorií věková skupina 36–59 let.

Tab. 8 Věková struktura obyvatelstva přihlášeného k odsunu za účelem sloučení rodinných svazků z Nového Boru v letech 1949–1950

<i>Věková kategorie</i>	MUŽI		ŽENY	
	Abs.	Rel.[%]	Abs.	Rel.[%]
<i>0–14</i>	12	21,82	15	22,73
<i>15–35</i>	15	27,27	19	28,79
36–59	22	40,00	24	36,36
<i>60+</i>	6	10,91	8	12,12
CELKEM	55	100,00	66	100,00

Zdroj: Fond ONV Nový Bor; vlastní zpracování

Jak již bylo zmíněno v úvodu k této kapitole, většina transferů byla vedena do západních okupačních pásem. Největší množství, celkem 95, osob bylo určeno k odchodu do amerického pásma, do britského pásma 17 osob a do ruského 4 osoby (Tab. 9, Obr. 18). Největší množství osob mířilo do města Vohenstrauß v americké okupační zóně. Velké množství osob směřovalo do Hadamaru (uvedený v podkapitole 4.1.4) a Düsseldorfu (britská okupační zóna).

Tab. 9 Místo bydliště příbuzných obyvatelstva přihlášeného k odsunu za účelem sloučení rodinných svazků z Nového Boru v letech 1949–1950

<i>Město</i>	<i>Počet osob</i>	<i>Město</i>	<i>Počet osob</i>	<i>Město</i>	<i>Počet osob</i>	<i>Město</i>	<i>Počet osob</i>
AMERICKÁ OKUPAČNÍ ZÓNA				BRITSKÁ OKUPAČNÍ ZÓNA		RUSKÁ OKUPAČNÍ ZÓNA	
Augsburg	5	Kraiburg am Inn	7	Düsseldorf	10	Dresden	1
Bayern	3	Landsberg	3	Euskirchen	1	Gotha	1
Dieburg	3	Limburg an der Lahn	9	Langelsheim	2	Radebeul	1
Dietmannsried	4	Mettenheim	2	Otterndorf	2	Saal	1
Dorsheim	4	Munchen	1	Schleswig	4		
Frankfurt	3	Neustadt	2	Wuppertal	5		
Gelnhausen	2	Oberhaching	2				
Hadamar	10	Offingen	1				
Heidelberg	2	Spiegelau	3				
Hersfeld	1	Viechtach	5				
Kassel	2	Vohenstrauß	12				
Koburg	2	Wertheim	1				
Kraiberg	2						
CELKEM			95		17		4

Zdroj: Fond ONV Nový Bor; vlastní zpracování

Obr. 18 Cílová města určená pro transfer za účelem sloučení rodinných svazků na základě místa bydliště příbuzné osoby
(zdroj: Fond MNV Nový Bor, Lebendiges Museum Online (2016), esri Deutschland (2015), DIVA-GIS; vlastní zpracování)

ZÁVĚR

Hlavním cílem práce bylo vystihnout proces vysídlení německy hovořící populace z území města Nový Bor, nacházejícího se v blízkosti hranic se Saskem, hospodářsky zaměřeného na sklářský průmysl, v letech 1945–1951. Zároveň s tímto hlavním cílem byly vytyčeny i vedlejší cíle – zhodnocení časového průběhu odsunu, analýza základních sociálně demografických struktur německy hovořícího obyvatelstva a přehled o směrech vysídlení v jednotlivých etapách.

Největší množství německy hovořícího obyvatelstva bylo vysídleno mezi lety 1945–1946. Ve zbylých letech docházelo k menším dílčím odsunům v závislosti na situaci v celém Československu. Mezi lety 1947–1948 byli i obyvatelé ze zdejšího města přiděleni na práce do vnitrozemí, převážně do sklárny poblíž Chotěboře. V letech 1949–1951 byla vysídlena dodatečně menší skupina osob za účelem sloučení rodinných svazků. Ke konci stanoveného časového období ve městě setrvali německy hovořící obyvatelé, většinou zaměstnaní ve sklářském průmyslu. Na základě této skutečnosti lze uvažovat, že vysídleny byly převážně osoby bez sklářské specializace. Převažujícím směrem vysídlení byly západní okupační zóny Německa, nejvíce Americká.

Ač byl počáteční stav počtu žen znatelně vyšší než počet mužů, jejich konečný stav byl vyrovnaný. Tato skutečnost byla zapříčiněna mimo jiné větším zastoupením žen v jednotlivých transferech.

Struktura práce se odvíjela na základě množství informací nalezených v archivu, které bylo pro každé hodnocené období jiné. Tato skutečnost způsobila problémy s finálním zpracováním dat, které měly v určité míře vliv na výpovědní hodnotu práce. První z nich byla většinová absence let narození, která zásadně znesnadňuje identifikaci osob stejného jména a příjmení uvedených v pozdějších seznamech. Z toho plyne, že některé osoby zařazené do seznamů v roce 1945 mohly být odsunuty později, případně vůbec. Na základě porovnání se seznamy z pozdějších let lze konstatovat, že tento jev, kdy se osoby se shodným jménem i příjmením nacházejí v různých seznamech, není častý.

Kromě nekompletních údajů ztěžovaly orientaci v seznamech značky přikreslované tužkou, nejčastěji křížky, kolečka a další různé druhy odškrtnutí u jednotlivých jmen. Význam těchto značek zůstává v mnoha případech nejasný, u některých jmen docházelo k výskytu většího množství značek. Při porovnání několika seznamů mezi sebou bylo vypořádáno, že se některá jména z dřívějších seznamů opakují i v těch pozdějších. Na základě tohoto pozorování se podařilo v jednom případě značky rozšířovat a následně osoby odebrat. Potíže vznikly u osob, jejichž jméno se vyskytovalo v seznamech z roku 1945 a poté v pozdějších, kdy z důvodu chybějící informace o datu narození nebylo možné určit, zda se jedná o jednu stejnou nebo dvě různé osoby.

Situaci značně komplikuje i informace nabytá rozhovorem s A. W. (2018), která uvedla, že její rodina byla do odsunu zařazena vícekrát, přesto zůstala na místě. Z této skutečnosti lze usuzovat velkou pravděpodobnost většího množství výskytu tohoto jevu i u ostatních osob. Je tedy možné, že některé osoby byly do seznamu zařazeny vícekrát a reálně byly odsunuty později, případně nebyly odsunuty vůbec. Vzniklá situace bude nejčastější u sklářů, případně přímo u osob s udělenou legitimací specialisty. Tato teze je vyvozena z další informace uvedené paní A. W. (2018), a to snahy o neodsouvání sklářů z regionu pro potřeby zaučení dalších.

Dalším problémem byl stav dochovaných archiválií. Některé z nich se nepodařilo přesně datovat, další obsahovaly pouze minimum informací o osobách německé národnosti určených k odsunu. Pro další podrobnější popis rozdílů ve změnách počtu a struktury, chybí příslušná statistická data z průběžných evidencí, které měly probíhat v menších obcích bezprostředně po skončení války. Pro Nový Bor není žádná taková dílčí evidence známa.

Ač byla vyvinuta snaha o co největší zpřesnění dat pomocí porovnávání jednotlivých seznamů mezi sebou, pro přesnější analýzu by byla potřeba prostudovat větší množství archiválií, ideálně je kombinovat s daty uloženými v Sudetoněmeckém archivu, případně v archivech jednotlivých měst, kam vysídlení obyvatelé směřovali. Na základě těchto skutečností nelze chápat veškeré uvedené informace o počtech odsouvaného německy hovořícího obyvatelstva jako kompletní.

SUMMARY

The bachelor thesis deals with population dynamics in the town of Nový Bor after the World War II, in the year range 1945–1951. The main aim was to describe the process of expulsion of german speaking part of population, which is only one part of the population dynamics. The second one is the resettlement, which was not included in this thesis due to it's required range. With the description of this proces goes other characteristics – social demographic structures of german speaking population and the main direction of the expulsion.

For more complex approach it was necessary to combine three methods of data collection. The first one was studying the special literature, which was more aimed on the nationwide context. For understanding the process on the local level were the archive documents used. To complete the picture was considered as necesarry to do narrative interviews. The collected information were then evaluated on the base of methods used in social geography.

For better interpretation, the process of expulsion was divided into three parts. The first one was in the range of years 1945–1946. In the 1945 it is being called „Wild expulsion“ by the historians and the expulsion could be considered more of a repulsion. In the second half of this time period the expulsion had started to be more organised and calm. From Nový Bor left the most people in this part of expulsion. The second time period was settled in the range of years 1947 and 1948. In this time period are the organised transports limited and people are expelled in the centre of country instead. They also started to expell the german speaking part of the population to Germany with the aim of family reunion. In the years 1949–1951 was the „additional“ expulsion of the small part german speaking population remained.

One of the factors which had impact on the number and structure on people intended for expulsion, was the glass making industry, which caused the situation, that the big amount of people was able to stay.

SEZNAM LITERATURY

ARBURG, A. von (2003): *Tak či onak: Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích*. Soudobé dějiny. 2003(3), 253-292.

ARBURG, A.von a T. STANĚK (2010). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů, díl 1, Češi a Němci do roku 1945 – Úvod k edici*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-66-8

ARBURG, A.von a T. STANĚK (2011): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů, II.1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-67-5.

BENEŠ, Z. (2002). *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery. ISBN 80-86010-55-4.

BITTNEROVÁ, M (2004): *Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu*. Gymnázium a SPgŠ v Jeronýmově ulici č.p.27, Liberec.

BLAŽKOVÁ, J (2004): *Mimořádný lidový soud v České Lípě*. In: Bezděz: Vlastivědný sborník Českolipska. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. ISBN 80-86319-07-5.

ČAPKA, F., L. SLEZÁK a J. VACULÍK (2005): *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. ISBN 80-7204-419-2.

CHROMÝ, P. (2003): *Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů*. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 163–178. ISBN 80-86561-10-0

GERLACH, D. (2010): *Beyond Expulsion: The Emergence of "Unwanted Elements" in the Postwar Czech Borderlands, 1945-1950*. SAGE Publications, 2010, **24**(2), 269-293.

JEŘÁBEK, M., J. DOKOUPIL a T. HAVLÍČEK (2004). *České pohraničí - bariéra nebo prostor zprostředkování?*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1051-3.

JINDRA, V. (2006): *Dějiny Nového Boru: Díl první (do roku 1848)*. 1. Nový Bor: Městský úřad Nový Bor. ISBN 978-80-254-4224-1.

JINDRA, V. (2010). *Dějiny Nového Boru: Díl druhý (do roku 1918)*. 1. Nový Bor: Město Nový Bor. ISBN 978-80-254-8894-2.

JINDRA, V. (2013). *Dějiny Nového Boru: Díl třetí (do roku 1945)*. 1. Nový Bor: Město Nový Bor. ISBN 978-80-905263-3-4.

KASTNER, Q. K. B. (1996): *Osídlování českého pohraničí od května 1945: historická analýza doplněná kvalitativní sociologickou sondou*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. Working Papers. ISBN 80-85950-19-7.

KUČERA, Z. (2011): *Rozmanité cesty regionální geografie*. Geografické rozhledy, 20(5), 14–18.

KUČERA, Z., CHROMÝ, P. (2012): *Depopulation, resettlement and landscape changes in the peripheries of the Czech borderland*. In: Paniagua, A., Bryant, R., Kizos, T. (eds): *The Political Ecology of Depopulation: Inequality, Landscape, and People*. Rolde Foundation, CEDDAR, Zaragoza, 191–213. ISBN 978-84-92582-77-8

NEDOMOVÁ, A. (1995): *V blízkosti hranic: Identifikace obyvatel dosídlených po 2. světové válce do českého pohraničí a jejich potomků s místem současného bydliště na příkladu Českého Krumlova a Teplic*. Sociologický Časopis, 31(4), 501-515. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/41131203>>

OTČENÁŠEK, J. (2004): *Nucené vystěhování českých Němců z Českolipska (1945-51)*. In: *Plamen neuhasiš. Janu Schwallerovi ke 30. narozeninám*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, s. 75-83.

SLÁDEK, M. (2002): *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma. ISBN 80-7205-901-7.

SOVADINA, M. (1998): *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990*. Česká Lípa: Státní okresní archiv. Historická vlastivěda Českolipska.

SPURNÝ, M. (2011): *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex. ISBN 978-80-904421-3-9.

STANĚK, T. (1991): *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2

STANĚK, T. (1993): *Německá menšina v českých zemích: 1948-1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. ISBN 80-85241-29-3.

STANĚK, T. (1996): *Perzekuce 1945: perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v Českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. ISBN 80-85241-99-4.

TICHÝ, J. (2007). *Třicet dva hodin mezi psem a vlkem: čtyřhlas na motivy skutečné události*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7304-079-6.

WIEDEMANN, A. (2016): *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-337-4.

Archivní prameny

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Městský národní výbor Nový Bor, *Seznamy osob německé národnosti 1945–1946*, inv. č. 440, kt. 109/159

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Městský národní výbor Nový Bor, *Provádění odsunu – seznamy Němců v jednotlivých transportech 1945–1949*, inv. č. 441, kt. 109/159

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Městský národní výbor Nový Bor, *Přesun Němců z pohraničí do vnitrozemí 1947–1948*, inv. č. 447, kt. 110/160

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Okresní národní výbor Česká Lípa, *Přesun a rozptyl Němců do vnitrozemí 1948*, inv. č. 344, K 255

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Okresní národní výbor Česká Lípa, *Dobrovolný odchod antifašistů transportem 947 – seznamy osob 1946*, inv. č. 343, K 253

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Okresní národní výbor Nový Bor, *Dostatečný dílčí odsun Němců 1949–1951*, inv. č. 128, K 159

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA Česká Lípa), fond Okresní národní výbor Nový Bor, *Hlášení počtu Němců v obcích 1950–1952*, inv. č. 128, K 159

Tabulky a grafy

Historický lexikon obcí České republiky [online]. ČSÚ, 2015 [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>>

Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický. Praha: Orbis, 1934.

Statistik des Deutschen Reis: Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Deutsche Reich (auf Grund der Volkzählung 1939). Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik, Paul Schmidt. Berlin 1940

Mapové výstupy

ArcČR®500: verze 3.3 [online]. ARCDATA PRAHA, 2016 [cit. 2018-5-1]. Dostupné z: <<https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>>

DIVA–GIS [online]. [cit. 2018-5-1]. Dostupné z: <<http://www.diva-gis.org/datadown>>

Esri Deutschland [online]. Geo Basis–DE, 2015 [cit. 2018-5-1]. Dostupné z: <https://opendata-esri-de.opendata.arcgis.com/datasets/493d448914b6429fb85047eb8f3d0495_0>

Lebendiges Museum Online [online]. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 2016 [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <<https://www.hdg.de/lemo/bestand/objekt/karte-besatzungszonen.html>>

Toulky s Tomem po vlastech českých: Administrativní členění Protektorátu Čechy a Morava [online]. [cit. 2018-5-1]. Dostupné z: <http://www.toulkystomem.cz/Ruzne/uzemni_celky/detail.html?obl=OSU&vyb=Protektorat&i d=CM&map=c>

PŘÍLOHY

Příloha 1: Rozhovor s W.W.

Příloha 2: Rozhovor s H.H.

Příloha 3: Rozhovor s L.S.

Příloha 4: Rozhovor s A.W.

Příloha 1 Rozhovor s W.W.

Iniciály: W.W.

**Specifikace
narátora:** muž, obchodník se sklem, původem z rodiny, která nepodlehla odsunu
z důvodu smíšeného manželství

**Datum a místo
rozhovoru:** 21.10.2017, Nový Bor

1. Dokázal byste říci, jak probíhal odsun z Nového Boru?

Odehrávalo se to v několika etapách od roku 1945 až 1947 německý obyvatelstvo skoro nezůstalo až na lidi, kteří byli potřební pro hospodářství – odborníci, lékaři, potom některý lidi ze smíšených manželství. Po roce 45 zůstala menšina.

2. Máte přehled o směru odchodu těchto obyvatel?

Oni byli deportovaní vlakama. Kde konkrétně končily ty vlaky, to netuším. Ti lidé přišli o svůj majetek a ještě kam se dostali, tam se na ně dívali jako na utečence. Myslím, že dostali přidělený, kde se zprvu usadí a potom se až časem rozmístili.

Nejvíce odcházeli, myslím, do amerického pásma, do dnešního Bavorska, tam těch odsunutých Němců bylo nejvíce. V Bavorsku, třeba ve Waldkraiburg. Tam do těch míst bylo odsunuto hodně lidí, z Nového Boru taky. Tohle město celý postavili vysídlenci.

Naše sousední vesnice Sloup, Janov, Chotovice, ti lidé jsou hodně soustředění ve Švábsku – Neckarsulm: větší komunita lidí pocházejících z okolí Nového Boru. Hodně jich je v oblasti města Kassel.

3. Vraceli se sem (do Nového Boru)?

Rád jsem poslouchal vyprávění těch odsunutých lidí. Drtivá většina žila na území západního Německa a po roce 48, kdy se ČSR stalo součástí východního bloku, navštěvování lidí bylo hodně složité. I když to byli původní obyvatelé, bylo pro ně složité navštěvovat ČSR. VIM, že z drtivé většiny sem nechtěli jet, aby si neotevřeli rány z toho, že museli opustit domov. Osobní zkušenost, kdy v SSSR začala Přestrojka, sem do Nového Boru začaly jezdit do Grand hotelu autobusový zájezdy, organizovaný bavorským městem Dorfen. Byli to ti vysídlenci, poprvé se do své domoviny podívali po 40 letech.

Některý lidi mě poprosili, jestli bych je neodvezl k jejich bývalému rodišti. Bylo to mezi lety 85 a 89, já jsem udělal – to je citlivý téma pro lidi, co žijou v těch domech, Němci vždycky chtěli zůstat jenom venku, udělat si fotku a jít – já jsem vždycky zazvonil, představil sebe i je a řekl, že to jsou původní obyvatelé, že by se rádi podívali na svůj původní domov. V drtivý většině jsem se setkal s lidma, co řekli „beze všeho“, zvali na kafe, velice vstřícní, v drtivý většině. V menšině stáhli rolety a dělali, že nejsou doma. V 99 případech ze 100 ti lidé dovnitř nechtěli, už tak to pro ně bylo srdceryvný. Tyhle autobusový zájezdy trvaly do roku 89, po tom roce jezdili soukromě a teď už to ustalo. Už sem moc nejedí.

4. Byli mezi těmi, kteří odešli, nějací skláři?

Odešlo hodně sklářů. Jsou sklárny v Německu, kde jsou původem skláři z území Český republiky. V bavorským lese jsou obce, kde je hodně skláren, v dnešní době mají problém přežít, ale když byla Železná opona, tak dobře prosperovaly. Bayerish Eisenstein, například. Názvy, který se používají dodnes ve sklářství, to jsou vlastně německý názvy.

Příloha 2 Rozhovor s H.H.

Iniciály: H.H.

**Specifikace
narátora:** žena, pamětnice, dříve zaměstnaná jako malířka skla, původem z rodiny,
která nepodlehla odsunu z důvodu smíšeného manželství

**Datum a místo
rozhovoru:** 5.11.2017, Nový Bor

1. Dokázala byste říct, jak probíhal odsun z Nového Boru?

Slyšela jsem vyprávět maminku, tatínka. Musela jsem chodit do školky, protože jsem neuměla vůbec česky a pak jsem začala chodit do školy a to už jsem rozuměla. Ale pořád jsem měla potíže s češtinou, snad až do osmičky.

Byli donucení odjet. Sebrali jim domy, kde bydleli. Byly vlaky připravený. Ty divoký odsuny nevím, jestli tu probíhaly, ale to asi taky. Nevím, jestli čekali, až je odsunou. Nás neodsunuli, my jsme měli tátu a to byl Čech a ten nás vlastně zachránil, tak jsme nemuseli.

Pak později utíkali, ti, co se stěhovali, většinou se stěhovali do Rheinbachu, to je u Kolína, u Bonnu. Tam pak odešla i kamarádka. Pak ještě šli do Essenu, do Porúří, jsou tam doly. Tam odešlo hodně lidí, protože tam byla práce. Příbuzná tam na nás pořád čekala, zařizovala byt, jenže my jsme se tam nemohli vůbec dostat. Další šli do Harz, je to teď turistická oblast, tam oni byli, v Nünstadt. Pak taky do Benigehöre. Další odešli k Magdeburgu, Harlberg. Tam jsme pak taky jezdili, když se mohlo. Až do roku 68 se nesmělo vůbec jezdit. To byly tak ty nejhlavnější, si myslím. Děda, ten měl kamaráda, u toho jsme taky byli, u Rozstocku. Byla jsem na návštěvě v Německu a tam ty starý lidi na to pořád vzpomínali, ti i brečeli. To jsem si nemyslela, že tak na to pořád vzpomínají. Myslím, že je to v nich hodně zakořeněný. Mám tam ještě příbuzného v Klingentalu, ten nepřišel z války, ale namluvil si tam ženu. Taky mám příbuznou v Hartzu. Dřív sem jezdili, ale teď už ne. V Gehru mám taky příbuznou. ... H., ti šli do Kolína (nad Rýnem). Těžko říct kolik, do toho Rheinbachu šly i stovky za sklem. Nebo do toho Harlbergu.

... Třeba rodina, třeba dvě, tři rodiny, ale v tom Rheinbachu, tam jich je hodně, třeba celý město.

2. Odcházeli do měst, kde by mohli dál pracovat se sklem?

Jezdili většinou za prací, to nebyli skláři. Akorát do toho Rheinbachu, to bylo sklářský. A pak ten Hadamar, v Bavorsku, tam šli skláři. Oni hodně i kvůli tomu sklu šli, ale pak se tomu moc

nevěnovali v tom Německu. Pak se přeúčili, ono to sklo tam zaniklo. Možná v tom Rheinbachu se ještě dělá. Novoborští dělali většinou smalt a to se v Německu nelíbilo, tak to pak to zaniklo.

Příloha 3 Rozhovor s L.S.

Iniciály: L.S.

**Specifikace
narátora:** muž, pracovník Vlastivědného muzea v České Lípě, místní historik

**Datum a místo
rozhovoru:** 17.2.2018, Česká Lípa

1. Dokázal byste říct, kam byli sudetští Němci z Nového Boru odsunuti?

Bavorsko – Waldkraiburg: původně malá vesnička s továrnou na výrobu střelného prachu, zpočátku jako obydlí sloužily příchozím bunkry, později si vybudovali vlastní město. Nachází se zde i Sudetoněmecký dům. V Bavorsku byla snaha rozmístit příchozí sudetské Němce do již existujících, ale vylidněných vesnic. Říká se, že moderní industriální Bavorsko vybudovali Sudetští Němci.

Sasko – Žitava, Sébnice. Na rozdíl od Američanů a jejich snahy nalézt Němcům alespoň základní útočiště, Sověti nechávali Němce samotné na hranicích, nijak se o ně zpočátku nestarali. Obsazována tedy byla hlavně příhraniční města nebo alespoň jejich vylidněné části. Později začali Sověti nakládat Němce, které náhodně potkali, do aut a rozvážet je na náhodná místa, docházelo tak k trhání rodin. Němci sami od sebe začali migrovat do západního Německa.

Dále se mezi lety 1980 a 1990 Němci stěhovali i do Jižní i Severní Ameriky a Kanady. V Jižní Americe jsou vesnice, které založili Sudetští Němci z Polevska.

2. Pochopila jsem správně, že většina transferů byla realizována vlakem?

Ne, velmi časté byly pěší odsuny. Dokumentují je pietní místa v Horní a Dolní Světlé, Zadních Jetřichovicích nebo v Petrovicích u Jablonného.

3. Existují v Německu nějaká komplexní statistická data o příchozích Sudetských Němcích?

V Mnichově se nachází Sudetoněmecký archiv. Ve městech vybudovaných sudetskými Němci se nacházejí kartotéky, kde je možné dohledat příbuzné. Z hlediska statistiky je v nich ale hodně děr.

4. Byl Nový Bor v něčem unikátní, co se týče tohoto tématu?

V Novém Boru byl fenomén smíšených manželství. Stěhovali se sem bohatí čeští skláři, nebo ti, kteří se dokázali ve sklářství vypracovat a zajistit německou manželku.

Příloha 4 Rozhovor s A.W.

Iniciály: A.W.

**Specifikace
narátora:**

žena, pamětnice, dříve zaměstnaná jako malířka, původem z rodiny sklářů, která nepodlehla odsunu z důvodu nutnosti ponechání pracovních sil ve městě

**Datum a místo
rozhovoru:**

7.4.2018, Nový Bor

1. Dokázala byste říct, jak probíhal odsun z Nového Boru?

Během roku 1945 odcházeli směrem na Šébr (Stožecké sedlo), poté směrem na Oybin do pozdějšího DDR. Poté je začali svážet do České Lípy, mezi lety 1945–1946. Mezi nimi byly i transporty antifašistů, což byli lidé buď bývalí členové německé sociální demokratické strany nebo bez partaje. V roce 1946 na vlaku do Wernigeröde byl nápis „Jedeme budovat nové Německo“. Naše rodina do transportu byla zařazená třikrát, třikrát jsme za to zaplatili. Pan Palda, u kterého pracovali, nás nechtěl pustit, měl velké zakázky a potřeboval pracovní sílu. Hodně lidí odcházelo později do vnitrozemí na práci, třeba manipulanti, do zemědělství. Po 48. jim to velkostatkářům vzali, ti je nechtěli platit, tak šli taky do Německa.

2. Bylo mezi lidmi, kteří odešli, hodně sklářů?

Skláře opečovávali a nepouštěli, protože zaučovali nový lidi na práci. Pec nesmí vychladnout, jinak popraská a může se vyhodit. Fabrikanti měli dost zakázek s lidma, který znali před válkou.

3. Vraceli se lidé zpátky?

Spousta chlapů se sem neodvážila po válce vrátit, protože třeba působili ve Wehrmachtu. Nastěhovali se sem lidé bez vztahu ke krajině a nestarali se o to. Někteří Češi měli strach, že se Němci vrátí a seberou jim domovy. Ti se ale nevrátí, v Německu si vybudovali lepší domov. Později jim proplatili škody, když dokázali, co všechno jim vzali.

4. Máte přehled o tom, kam byli Němci vysídleni?

Hadamar, tam čeští skláři založili školu. Pak do Zwieselu, to je blízko u hranic, mysleli si, že se sem pak vrátí. Pak do Rheinbachu, tam je taky sklářská škola.